

PÉTER LÁSZLÓ

ADATOK JUHÁSZ GYULA ÉLETRAJZÁHOZ

Megsebesülése

„Az egyetemen 1905 őszén lezajlott tüntetésen a jobb kezén megsebesült. Akkor a Dollinger-klinikára vitték s egy alapítványi ágyon kapott helyet. A műtétet Dollinger professzor maga végezte. Gyula ezután hazajött Szegedre, itt már nem volt szüksége orvosi kezelésre, de jobb kezét sokáig nem bírta használni és megtanult bal kézzel írni.” Röviden így mondja el 1956 októberében Juhász Gyula megsebesülésének történetét a költő húga, Király-König Péterné, Juhász Margit.¹ Őcse, Juhász Endre hasonlóan így emlékezett: ő is 1905-re tette az eseményt, összefüggésbe hozta az orosz forradalommal, s részletesebben elmondta, hogy a költő órára igyekezve találta szembe magát a rendőrökkel; fölszólítás nélkül sújtott le rá a rendőrkard, amely „feje elé tartott jobb kezének mozgató inait átmetszette (tehát nem is kardlapozás volt)”. Ő is elmondja, hogy Dollinger professzor hajtotta végre „a fájdalmas és hosszadalmas műtétet, az elvágott inak összekapcsolását, amivel kezének munkaképességét megmentette. Azonban még hosszabb ideig nem tudott írni jobb kezével, s így kényszer-szünetre hazajött Szegedre. Minthogy az írás ekkor már életszükséglete volt, megtanult bal kézzel írni, rajzolni.”²

Juhász Gyula 1918 őszén, közvetlenül az októberi forradalom előtti napokban így emlékezett vissza megsebesülésére: „Jobb kezemen, amellyel e sorokat reménytől remegve írom, már nem sajjog az a régi éles kardvágás, amelyet egy lelkes tüntetésen az egyetem folyosóján kaptam. Akkor is Goethe Faustja volt a kezemben, amelyet szegény, nyomorgó rendőrlegények felelőtlenül megvagdostak.”³ Később, néhány évvel a halála előtt pedig így mondta el emlékeit: „A pesti utca tüntetett a választójogért. Babits Mihállal együtt valami magánórán voltunk és hazaindulóban kerültünk a forrongó utcára. Gyanútlanul, békésen, mit sem sejtően léptünk ki a kapun és a tüntetés legtüzesebb közepébe kerültünk éppen abban a pillanatban, amikor egy rendőrszakasz parancsnoka attakot vezényelt. A rendőrkardok suhogva röppöltek a levegőbe és csaptak le a tüntetőkre. A fejemre és a hátamra is jutott néhány laposvágás. Az egyik kard, akarva vagy akaratlanul, az élére fordult és úgy érte a kezemfejét. Ebben a kezemben éppen Goethe Faustjának egyik kötetét tartottam és emeltem pajzsul a fejem fölé a vagdalkozó, csapkodó rendőrkard ellen. A kard mély sebet ejtett a kezemen és láttam, hogyan borítja el a vérem néhány pillanat múlva a nagy német előd remekművét. A legcsodálatosabb az, hogy Babits Mihály sértetlen maradt, ő egyetlen ütést sem kapott.”⁴

Emőd Tamás is megemlékezik e sebesülésről a költő-társ emlékére írott versében:

És egyszer Jézus lehajolt a fáról,
S megsimogatta kezén azt a régi
Sebhelyet, amit lovasrendőrkardtól
Kapott egy attakon...

(In memoriam Juhász Gyula)⁵

¹ Idézi PÁSZTOR JÓZSEF: Juhász Gyula. = Beszélő házak. Szerk. HATVANY LAJOS. Bp. 1957. 112.

² JUHÁSZ ENDRE: Juhász Gyuláról. Újszegedi Textilmunkás 1955. ápr. 26. Ugyanó: Elő közelségben. Tiszatáj 1958. április.

³ JUHÁSZ GYULA: Októberi ifjúság. Délmagyarország 1918. okt. 27. (Vezércikk.) = Juhász Gyula: Örökség. Bp. 1958. I. k. 115. Vö. KISPÉTER ANDRÁS: Juhász Gyula. Bp. 1955. 38.

⁴ Esti Kurír 1940. máj. 17. A Szegedi Fiatalok látogatása alkalmával is elmesélte a költő megsebesülésének történetét. Vö. FEJTA GÉZA, Magyarország 1934. márc. 21. — MAGYAR LÁSZLÓ, Magyar Hírlap 1934. ápr. 1. — TOLNAI GÁBOR, Kortárs 1958. április. 545.

⁵ A Reggel 1938. márc. 28.

Révész Mihály, a két utóbbi adat birtokában úgy vélte, hogy a dolog a budapesti munkásság egyik véres választójogi tüntetésén történt, mégpedig nem 1904-ben, hanem inkább 1914-ben. Összefüggésbe is hozza ezt a költő *Sebesült munkás a Rökusban* című versével.⁶

Sajnos, az emberi emlékezet igen korlátozott. Az irodalomtörténetben, azt hiszem, mindig tanulságos, intő példaként fogjuk eztán emlegetni Hegedűs Nándor „detektív munkáját”, amellyel a kortársi emlékezet annyi legendáját, jóindulatú kiszínezését, tévedését leplezte, szembeállította az adatokkal, lerögzítette a tényeket.⁷ Ezt kell tennünk nekünk is most, ha tisztán akarjuk látni a költő megsebesülésének történetét, még bizonyos fokig magával a költővel szemben is. Mert ő is téved — vagy tévedett, hөгött a szavait tolmácsoló újságíró — amikor a választójogért folyó tüntetésről beszélt, amikor úgy emlékezett, hogy az egyetem épületéből kiment az utcára s ott érte a kardvágás. A többiben viszont nem tévedett, a kardlapozás történetét híven őrizte meg számunkra.

Ott kell kezdenünk, hogy Tisza István 1904 őszén elhatározta: a megerősödött ellenzék, mely akadályt jelentett neki a Habsburgokat kiszolgáló politika alkotmányos látszatú megvalósításában, letöri. Elsősorban az osztrák érdekeket képviselő újoncjavaslat kudarcra, melyet még Tisza elődje, Széll Kálmán terjesztett a parlament elé, készítette a kormányt az ellenzék erejének erőszakos megtörésére. Az 1903 júniusában, az ellenzék letiprására kapott megbízatással miniszterelnökké lett Tisza a „Küzdelem a parlamentarizmusért” jelszóval, a házszabályok szigorításával akarta korlátozni a megerősödött ellenzék erejét. 1904. október 7-én, a parlamenti ülészak előtt, az ugrai választókhoz intézett nyílt levelében jelenti be szándékait. A képviselőház megnyitótülésén Kossuth Ferenc fölszólította a kormányt, hogy a házszabályreform helyett a választójog reformját tűzze inkább napirendre. Tisza ragaszkodott a házszabályreform sürgősségéhez, elsőbbségéhez. A házszabály-revizio javaslatát november 15-én Dániel Gábor terjesztette a képviselőház elé. Az ülés már ekkor zajos volt. Másnap Apponyi Albert kijelentette, hogy a javaslat erőszakos elfogadtatása esetében az új házszabályokat nem fogja kötelezőnek elismerni. Ezt Kossuth Ferenc és az ellenzéki pártok más vezetői is magukévá tették.⁸

November 18-án történt a döntő összefütközés.⁹ Az ezen a napon lezajlott viharos ülésen az ellenzék Tiszát nem hagyta beszélni, állandó közbekiáltásokkal, zajjal akadályozta fölszólalásait. Gyakori volt a dulakodás; Rákosi Viktor papírvágó ollóval hadonászott, vele szemben Sulyovszky Dezső székkel próbálta magát védeni; úgy választották szét őket. Tisza, „technikai obstrukcióval” vádolta az ellenzékét. Szerinte a tárgyalások lehetősége megszűnt, két dolog marad hátra: vagy a sorsára bízni az országot, „vagy véget vetni az egész komédiának”. Ezután olyan zúrzavarban, amelyben senki sem értett semmit, a házelnök megszavaztatta a Dániel-féle házszabályreformot a többségben levő s erre nyilván előkészített kormánypártiakkal. Erre dulakodás támadt, könyveket, tintatartókat, sőt egy széket dobáltak az elnök felé, a terem közepén pedig egymásnak estek a képviselők. A nagy zajban Tisza a házelnöknek átadta a király kéziratát. Rákosi Viktor ki akarta tépni a kezéből, de a kormánypártiak megakadályozták. Az elnök fölolvastatta a király leiratát, amely az 1901-ben megnyílt országgyűlés harmadik ülészakát berekesztettnek nyilvánította. Az ellenzék, Kossuth Ferencel az élén, tiltakozott. Az után hatalmas tömeg vette körül az ellenzéki képviselőket, s együtt énekelték a Kossuth-nótát. „Ami törvénysértést, ami alkotmánysegést, ami erőszakot fegyver nélkül a törvényhozásban kormány elkövetet: azt gróf Tisza István kormánya ma mind elkövette” — írta vezércikkében Eötvös Károly.¹⁰ — S így folytatta: „Összedöntötte a házszabályokat megölte a szólásszabadságot, megsemmisítette a kormányzat ellenőrzését, halálosan megbénította a törvényhozás ellenzéki pártjait.” S Adyhoz hasonló átkokat szór a geszti gróf fejére: „Áruló lelkű és gonosz indulatú magyar. Gyűlöli fáját, nemzetét. Elszánt, hidegvérű orv a Habsburgok kezében.”

Másnap az ellenzéki pártok közös harcra szövetkeztek. Az egész ország forrong, mindenütt tiltakozó gyűlések, fölvonulások, nyilatkozatok és táviratok: Az első között Szeged hirdeti meg tiltakozó gyűlését. Kolozsvárott az egyetemi ifjúság tüntet; az ellenzéki professzorok — köztük Apáthy István — lakása előtt ovációt rendez; a professzorok beszélnek az ifjúsághoz. Hús főből álló lovasrendőr alakulat szétzavarja őket.¹¹ A pesti egyetemen is mozog a ifjúság. Tüntetnek, fölvonulnak, meghóglyózzák a rendőröket; négyüket hosszas dulakodás után bekísérik.¹² Ez folyik egész héten.

⁶ RÉVÉSZ MIHÁLY: A költő és a munkások. Juhász Gyuláról. = A munkás könyve. Bp. 1943. 70.

⁷ Vö. HEGEDŰS NÁNDOR: Ady Endre Nagyváradon. Bp. 1956.

⁸ Vö. A magyar nép története. Bp. 1951. 370. — GRATZ GUSZTÁV: A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918. Bp. 1934. 2. k. 46–52.

⁹ GRATZ: i. m. 53. — Pesti Hírlap 1904. nov. 19.

¹⁰ EÖTVÖS KÁROLY: Az alkotmány vége. Pesti Hírlap 1904. nov. 19.

¹¹ Pesti Hírlap 1904. nov. 21.

¹² Uo. nov. 22.

Szombaton, november 26-án délelőtt az egyetemi ifjúság küldöttsége fölkereste Demkó György rektort, két kérést terjesztve elé. Egyik, hogy engedélyezze a másnapra tervezett nagy demonstráción, az ellenzék nagygyűlésén az ifjúság szónokának beszédét; másik, hogy a zavaros események miatt zárva tartott főkaput nyitassa ki. A rektor a döntést a tanácsra háritotta, majd tanácskozás után a második kérést elutasította. Erre az ifjúság az aulában gyülekezett, megbeszélte a teendőket. Időközben rendőrök fogták körül a központi egyetem épületét. „A délelőtti folyamán — szól a hivatalos rendőri jelentés¹³ — az egyetem rektora a IV. ker. kapitányságtól sűrűsöen rendőri kirendeltséget kért, mert az ifjúság az épület főkapuját be akarja törni. Erre Laky Imre és Fasching segédfelügyelők vezetése alatt 30 rendőr vonult az egyetem elé. Az épület Szerb utcai sarkának első emeletéről a rendőrök megjelenésére záporként hullott a szén és koks, amely az arra járókélő békés polgárok életét is fenyegette. Erre a rendőrség behatolt az egyetem belsejébe, az erre vonatkozó parancsot Jeszenszky Gellért ker. kapitány adta ki. Az ifjak a rendőrséget a folyosókon is bántalmazták, sőt az egyik hallgató Laky Imrét tettleg inzultálta, amire Fasching segédfogalmazó az illetőn lovagkorbácsával végigvágott. Erre az ifjak a rendőrökre rohantak, akik kénytelenek voltak kardjukat használni és az ifjúságot az épületből az utcára szorították.”

A lapudósítók persze nem a rendőrök szemével nézve írják le a történeteket. Elmondják, hogy a rendőrök provokálták az egyetem körül a diákokat, lelökdösték őket a járdáról, szétkergették kisebb csoportjaikat is. Erre valóban elkezdtek dobálózni a hallgatók, s az egyikük egy széndarabbal Jeszenszky kapitányt találta el. Erre egy csapat rendőr — félrelökve a kapuból az altisztet és néhány hallgatót — benyomult a Szerb utcai kapun az épületbe. Bent az előadások folytak, sőt a díszteremben éppen doktorrá avatási ünnepségeket tartottak. A fölháborodott ifjúság oda menekült. Az avatásnak épp vége lett. Tóth László joghallgató a rektorért kiáltott, hogy az ne tűrje a rendőrök törvénysértését. Egy rendőrtiszt nyakonragadta, hogy elhallgattassa, s a rendőrök lefogták. Társai viszont segítségére siettek, mire a tiszt korbáccsal arcukba csapott. Erre egy fiatalember arculütötte Laky felügyelőt. Most kardot rántottak a rendőrök és kivont karddal rohantak a jelenlevőknek. Hegedűs István egyetemi tanárt, Prohászka Ottokár teológiai tanárt, Kiss János hittudományi kari dékánt, akik a rendőrök elé álltak, hogy tiltakozzanak, félrelökték, letiporták. A doktoravatás nőközönségével sem törődve rontottak a rendőrök az ifjaknak. „A sebesültekkel a pincékbe és az egyetemi templomba siettek, míg nem a mentők is megérkeztek két kocsival. Juhász Gyula segédtanárt akkor csapták fejbe orv módon, amikor Alexander előadóterméből jött lefelé. Másfél centiméter mély és 6 cm hosszú vágást kapott a karjára s éles fejsebet. Hegedűs tanár mentette meg a további inzultustól.”¹⁴ A *Szeged és Vidéke* így tudja: „Juhász Gyula segédtanár fején és karján mély sebeket kapott, úgyhogy a klinikán vették ápolás alá és sebeit ott varrták össze.” „Juhász segédtanár is, aki mitsem sejtve éppen előadásról a harmadik emeletről jött le s akít a fején és kezén összevagdaltak, a templomba menekült és onnan vitték a klinikára.”¹⁵

A *Pesti Hírlap* szerint négy sebesültnek nyújtottak a mentők segítséget; abból, hogy csak három nevet említ (Nagy Lajos, Dénes Árpád, Kéri Sándor; valamennyi fejsebet kapott) arra kell következtetnünk, hogy Juhászt tartja a negyediknek, kiről előbb hosszabban már szólt. S hozzátesszi a tudósító: több sebesülés is történt, de ezek a klinikán kerestek segítséget. Egyébként a mentőkön kívül Dollinger Gyula professor is kivonult asszisztenciájával a helyszínre, de állítólag már nem volt szükség munkájukra. A rendőrök ugyanis még a sebesülteket is üldözték, így a helyszínen nem maradt senki. Lóczy Lajos bölcsészkarri dékán is hasztalan próbálta megállítani a rendőr-attakot. Csak a rektor megjelenésére és közbelépésére sikerült véget vetni az atrocitásnak. A rektor azonnal bezáratta az egyetemet.

Mindez negyed 1, fél 1 tájban lehetett. Utána összeült az egyetemi tanács, majd délután 3 óra felé a rektor és a bölcsészkarri dékán a Szerb utcai kapun kijöve az odagyűlt ifjúságot rendre, nyugalomra intette, s ígérte, hogy vizsgálatot kér a rendőrség fölöttes hatóságától. Miközben a rektor beszélt, újból megjelent egy szakasz rendőr. Demkó és Lóczy erre kocsiba ült és elhajtattott. A rendőrök fölszólítására az ifjúság széteszlett.¹⁶

Vasárnap, november 27-én, hatalmas ellenzéki tömeggyűlés volt a Vigadóban: Kossuth Ferenc, Apponyi Albert, Vázsonyi Vilmos, Hock János beszélt, utána tüntető fölvonulás volt a belváros utcáin. Ugyanakkor a szocialisták a Tattersallban tartottak nagygyűlést, melyen szónokaik, Bokányi Dezső és Grosszmann Miksa, elhatárolták magukat mind a kormányparttól, mind az ellenzékől. Határozati javaslatuk kimondja, hogy a proletariátus szempontjából

¹³ Rendőri érőszak az egyetemen. *Pesti Hírlap* 1914. nov. 27.

¹⁴ Uo.

¹⁵ Rémuralom. Vérengzés az egyetemen. *Szeged és Vidéke* 1904. nov. 27.

¹⁶ *Pesti Hírlap*, i. h. — Vö. még: *Egyetemi Lapok* 1904. dec. 1.

nem a hárszabály körüli harc a jelentős, hanem a választójog, s a Szociáldemokrata Párt ezt tűzi ki közvetlen harci föladatnak.¹⁷

Oláh Gábor Juhász Gyuláról szólván megemlíti az egyik debreceni lapban megjelent cikkét amelyért Juhász megnehezített Oláhra.¹⁸ Oláh pesti útjáról számol be ebben, s leírja, hogy fölkereste régi egyetemi társait a Diákotthonban. Így folytatja: „A kis Juhász Gyula kamarájába nyitottam be. Mosolyog a kis gnóm, mint ahogy szokta. Nem is hinné az ember, mennyi lakik abban a ferde kis főben. Szegedi termés, jó termés. A deszkaasztalnál elenyelgünk öregek és fiatalok. Látom egyszer: a kis Juhász jobb kezén nagy forradás vereslik. Kérdelem: mi az? A budapesti rendőrök vágták össze a télen, mikor berontottak az egyetemre. Szegény kis Juhász, úgy megijedt ártatlan létre, hogy nem mozdult se té, se tova; a buta rendőr kardja meg vágta, míg csak állta. Sokáig nyomta a kórházat Nietzsche, Taine, Baudelaire és Ibsen nagy ismerője. Ebsont beforr; a kis Juhász pereli a rendőrséget; már ígértek is neki hatvan pengőnyi kárpótlást. Lehet, kap tizenöt koronát.”

Érdekes még, hogy a tüntetés híreire hogyan reagált az ekkor Bécsben tanuló Kosztolányi Dezső. Unokaöccséhez, Brenner Józsefhez (Csáth Gézához) másnap, nov. 27-én írja többek között: „Ó, édes magyarok! Ez a magyar nép, a maga született vakágában s túlzó féktelenségében!... A derék magyarokról volt szó, kik kiabálnak szépséges nyelvükön s vért folytatnak Budapest utcáira. Azért lep meg ez a jelenség s azért szöge le most úgy, mert nemrégiben láttam itt egy osztrák tüntetést. Mily rosszul ment ez, uramisten, szánalom volt nézni...”¹⁹

Ez tehát Juhász Gyula megsebesülésének hiteles története.²⁰ Csak közvetve volt köze ennek az áldozatnak a munkásosztály harcaihoz: úgy, hogy a harc lényegében egybeesett a munkásosztály érdekeiért vívott küzdelem irányával, mégha a kiváltó oka ennek valóban kisszerű, elterelő jellegű is volt. Juhász Gyula szubjektíve sem volt érdekelve benne, hiszen mint maga is mondotta, csak véletlenül keveredett a bajba. Am mégis: jatképes értelméből mindez mit sem von le. Utólag a költőben is tudatosult a megsebesülés szimbolikus értelme, azonosította ezt a nemzet, a nép jogaiért vívott harccal, s e harc kis részének tudva be, joggal emlékezett rá büszkén 1918 forradalmas napjaiban.

Az 1905-ös orosz forradalom

A századforduló óta költőink „vigyázó szemüket” nem csupán Párizsra vetették, hanem immár Moszkvára, Oroszországra is, ahol „a föld dübörgött” — ez nem József Attila képe még,¹ hanem Ady, aki egy cikkében már 1902-ben leírta² —, vajúdott a világ, valami ismeretlen újra készülődőtt. S 1905-ben, amikor az első proletárforradalom megretentett minden monarchát és fölszított minden forradalmi parazsat Európa-szerzte, a magyar költők zöme — kicsinyek és nagyok — nem csupán a cárizmus, a mindenfajta önkényuralom ellen vívott harc mellé álltak, de egyúttal fölismerték benne az időszéri magyar tennivalók, a szükséges magyar forradalom tanulságát is. Nemcsak Ady,³ de Kiss József, Ábrányi Emil, Rudnyánszky Gyula, Peterdi Andor, Farkas Antal s még sok kisebb jelentőségű — de a kor áramlatait éppen ezért tán még inkább tükröző — költő és író is kifejezőjévé vált műveiben az orosz nép nagy ügyével való rokonszenvenek, nemegyszer harcos, forradalmi azonosulásának.⁴

Juhász Gyula is fölismerte az oroszországi események világtörténelmi jelentőségét, s versben, prózában, magánlevélben őszinte hittel és bizakodással foglalt állást mellette, a szabad jövődő ígérete mellett, az orosz proletárok és forradalmi demokraták harca mellett, amelytől ő is, mint sokan akkoriban, a magyar függetlenség és demokratikus haladás kiharadást várta. A passzívna, busongó, szemlélődő, magányos poétának tartott Juhász Gyula ekkori — majd a másfélt évtizeddel későbbi, 1918—19-beli — forradalmi pátosának megértéséhez utalnunk kell gyermekkora két nagy politikai élményére, a szülői ház két nagy tradíciójára: Kossuth rajongó szeretetére,⁵ s a költő szülőházában megfordult Zoltánka révén, Petőfi

¹⁷ Pesti Hírlap 1904. nov. 29.

¹⁸ OLÁH GÁBOR: Budapesti emlék. Debreceni Független Újság 1905. jún. 1. (E cikknek a Klényi-gyűjteményben meglévő kivágatta alapján történt fölkutatásáért KISS FERENCnek tartozom kszszónettel.)

¹⁹ KOSZTOLÁNYI DEZSŐNÉ: Kosztolányi Dezső. 1938. 131—132.

²⁰ Valószínűleg ennek emléke A 13.-s ügy című verse is.

¹ JÓZSEF ATTILA összes művei. I. k. Bp. 1955. 177.

² ADY ENDRE válogatott cikkei és tanulmányai. Szerk. FÖLDESSY GYULA. Bp. 1954. 48.

³ FÖLDESSY GYULA: Ady és az 1905-ös orosz forradalom. Irodalmi Újság 1952. nov. 20.

⁴ Vö. Vihar előtt. Elbeszélések az 1900-as évekből. Összeállította és sajtó alá rendezte GERÉB LÁSZLÓ. Bp. 1956. (Az összeállító egy rádióelőadásából kitesztően az orosz forradalom lírai visszhangját is antológiába készült gyűjteni.)

⁵ Vö. JUHÁSZ GYULA: Kossuth. — Juhász Gyula: Örökség, 2. k. 240.

hívséges kultuszára.⁶ Innen érthető, ha a húszéves költő 1903-ban írott versében Kossuth parasztkatonái kaszából egyesített kardjainak suhogása mellett egy kicsit Dózsa kaszásait, az alföldi aratósztrájkok hevét is ott érezzük:

Learattál édes magyar népem,
Ott az áldás csűrőd közepében,
Osztrák finác szemét veti rája,
— Szükség lesz még arra a kaszára!

Meleg idő jár most a magyarra,
Vihar lesz, ha Isten úgy akarja,
De belőle baja másnak támad,
— Tartsd csak készen, népem, a kaszádat!

Bécs felől jön a fekete felleg,
Bécsi rongy lesz, mire innen elmegy,
Aki küldi, mind halálra sárgul,
Hogyha kard lesz a magyar kaszából!

(Magyar népem)

Egyetemi hallgató ekkor, bölcsész a pesti egyetemen, s ismerkedik a modern filozófiával, szociológiai és politikai áramlatokkal, természettudományos és szabadgondolkodó világnézettel, s egyebek között — egy-két cikkéből kitétszően⁷ éppen 1905-ben — Marx tanításával is. Forrongó, a múlt minden korhadtt, avult koloncától szabadító világnézetébe új színeket olt az első orosz forradalom. A *Szeged és Vidéke*be 1905. július 23-án *A hódító Rihász* címmel megjelent tárcájában kétségbevonhatatlan jelét adja, mekkora jelentőséget tulajdonít az oroszországi eseményeknek. A kor divata szerint írott szimbolikus kisnovella főhőse, Rihász — az akkor híressé vált székely kísérletező repülő, Rihász Sándor mitológiai jelképpé, a haladó magyarság szimbólumává tett alakja — az „Übermensch” égi állatán, az érc-sárkányon a dolgozó és munkás Magyarország fölé száll. A tárcza így kezdődik: „Az élet második esztendejében (így számítják az idő futását az első proletárforradalom óta) a hódító Rihász megindult a hargitai havasok aljáról. Hajnal volt, de rózsásabb, fényesebb, fiatalabb, mint a többi, és a hódító Rihász úgy érezte, hogy e pirkadásra nem jó éj soha már. A völgyekben még aludt gyűlölet és szerelem, az új világ napja csak a magányos hegyek homlokára tűzött és az Emberre, aki lám, homlokát a fényes végtelenbe emeli.” A túlbujánzó, nem is mindig érthető jelképekkel terhelt novellából, hogy világnézeti alapja még világosabb, hitelesebb legyen, idéznünk kell még néhány mondatot. „Rihász a szűzen kék égből lecsapott a legsötétebb dóm ormára és acélos kézzel kitzítte rá a Haladás fölírású fehér lobogót.” „Lankadtan, de csüggedés nélkül szállt a nagy gép, ködön át, felhőn át észak felé s egy sötét város sötét palotájára sóhajtva tűzte föl a Szabadság zászlaját a hódító Rihász...”

Haladás és szabadság — e két eszme a tartópillére ennek a „magyar álomnak”, ahogyan írását alcímében maga nevezi a költő.

Aligha véletlen, hogy ezekben a napokban, június 29-én jelent meg *Gotterhalte* című verse, amelyben a császári himnuszot bitók, hóhérok és lakajok képzetével társítja.

Ó szép e zene, mondják. Ámde szebb
A tört sóhaj a haldokló ajakról,
Amely szabad hazáért száll az égbe!
S bár klasszikusnak mondjad e zenét,
Összhangját rontja a halálkiáltás,
A puskadörgés, árvák, özvegyek
Hangos keserve és — a síri csend is,
Amelybe egykoron beléveszett!

Az 1849-re való emlékezés egybefolyik itt az 1905-ös cári vérfürdők, a „véres vasárnap”, a május elsejei varsói, bakui, lodzi, ogyesszai sztrájkok véráldozatainak képeivel.

Augusztus 20-án jelenik meg ugyancsak a *Szeged és Vidékében Ábrányi Emilnek* című verse, amelyben az orosz forradalom mellett kiálló⁸ költőtársat köszöntve ilyen sorokat olvassunk:

⁶ Vö. Egy ház, Petőfi Zoltán c. verseivel; A kis Petőfi Szegeden, Szeged és Vidéke 1911. ápr. 15. és kibővítve Magyarországon. 1923. nov. 18.; Az el nem hagyott zászló. Borsszem Jankó. 1922. dec. 24.

⁷ Párbeszéd. Virágfakadás. 1905. júl. 1. — Polémia az apostol körül. Szeged és Vidéke 1905. aug. 31.

⁸ ÁBRÁNYI EMIL: Cézár születésnapján. A Nap 1905. aug. 18. Szeged és Vidéke 1905. aug. 18.

A haldokló Cézárak ünnepén
 A lángoló költőnek gratulálók,
 Eszmék után szomjúzó nép szívéen
 A költők lesznek mostan a királyok!
 Remegő cárok a népek rikoltják
 Az „Ave Caesar” búskomor dalát,
 A fenséges nép visszavívja végre
 A Cézároktól bitorolt hazát!

Ugyane napokban levelet ír Debrecenbe, egyetemi társához és költő-barátjához, Oláh Gáborhoz:

„Kedves Gábor”, — kezdi, s így reménykedik az orosz forradalom hazai kisugárzásában: — a nemzeti renaissance hajnalán üdvözöllek téged... Szabad jövőd: ez volt az én álmom, vágyam mindenem; ime, bételik! A maradiságba belecsap a tüzes embernyila és fölfordul minden, ami rothadva teng. A középkor bástyái ledőlnek, a pimasz butaság és buta pimaszság behúzza farkát a „nagy magyar ugaron” is, ahogy Ady Endre barátom kifejezi. Társadalom, politika, erkölcs, irodalom, tudomány, élet és művészet becsületes, szabad, igaz lendületet nyer. Az Ember fog itt élni, dolgozni, dalolni és ünnepelni, küzdeni és győzni, az Ember, és nem a Mágánás, a Gentry, az Úr, a Pap, a Szolga, a Megalkuvás! Becsületes lesz, igen is a tudomány és irodalom is. Gyönyörű dolog lesz élni, élni, élni. Eddig vértanú volt itt a lángész, koldus és vértanú. Ha Petőfinek hívták, csavaroghatott az országúton a kutyákkal, ha Aranynek, kussolhatott az Akadémiában a molyokkal. Igaz-e Csokonai Vitéz Mihály, oda-fönn az égben? Kedves Gábor, én érzem az idők változását, akár Petőfi egykor előreérezte a forradalmat...”⁹

Az első proletárforradalmat azonban 1905 decemberében leverték. Vajon nem a vereség miatti csalódás tükröződik-e az 1906. február 21-én a *Budapesti Napló*ban megjelent *Kérdések* című versének pesszimizmusában, amely a titokzatos, világot mozgató erőnek tesz szemrehányást:

Talán szived sincs. Közönyös szemed,
 E mély világ titkára rámered,
 S mint kevély jéghegy, csillogva úgy néz le
 Hervadt rózsákra, eltiport vetésre?

Az „eltiport vetés” minden bizonnyal a remélt forradalom sokatigéző jelképe, amint-hogy másfél évtized múlva, a magyar forradalmak bukása után hasonló szimbólummal jelzi a letiprott forradalmaktól várt reményeit (*Terzínák Móra Ferencnek, A vén cigánynak*). S hogy a költő a forradalom legnagyobb ütközetében vesztes orosz forradalmi mozgalom későbbi útját, a munkásság 1906 folyamán sztrájkokkal tovább vívott harcait még ezután is figyelemmel kísérte, jól mutatja 1906. szeptember 6-án megjelent verse, a *Sámson dala*:

Hej, be örültök
 Filiszteusok,
 Kopott élc hallik,
 De keleten már
 Új nap hajnallik.
 Recseg az oszlop,
 Ropog a tető,
 Meghalok én, de
 Él a jövődől!

„Lovagias” ügye

1914 november első napjaiban a szegedi városi színházban vendégszerepelt a már akkor neves magyar színész, Hegedűs Gyula. November 5-én és 6-án, csütörtök és péntek este Lengyel Menyhért *Tájjun* című darabjában, 7-én, szombaton és 8-án, vasárnap Planquette klasszikus operettjében, *A cornevillei harangokban* lépett föl.¹ Az előadások után, máig érvényes színész-szokás szerint, a Kass vendéglőben (a mai Hungáriában) vacsorázott és pihent, üdült föl színészekből, újságírókból verbuválódó baráti társaságban.

⁹ DURKÓ MÁTYÁS: Oláh Gábor — Juhász Gyuláról. ItK. 1954. 229.

¹ Délmagyarország 1914. nov. 4. 6

Így volt ez november 7-én szombaton este is. A népes éjszakázók között volt ez alkalommal Juhász Gyula is, aki a hétvégére hazajött Makóról, s az egész heti tanítási robot fáradalmiért a szegedi barátok körében keresett kárpótlást. Ahol színészek és írók diskurálnak, hamarosan irodalomról és színházról kerül föl a szó. „Arról folyt a beszélgetés — mondja a krónikás újságíró² —, hogy a magyar drámaírók munkálkodása mennyire hat ki a színészet érdekében és hogy a színész sikerét mennyire befolyásolja a jó szerep, amelynek irodalmi értéke is van. Hegedűs arra az álláspontra helyezkedett, hogy az író köszönheti a sikert a színésznek és a színész produktivitása állapítja meg a darab értékét. Juhász Gyula ezzel szemben ellenkező álláspontot hangoztatott és az erőshangú vitának összeszólalkozás lett a vége. Hegedűs vasárnap két megbízottjával provokáltatta Juhászt, aki szintén megnevezte segédeit. Az affér békésen elintéződött.”

A „lovagias ügy” nem pisztolypárbajjal, hanem jegyzőkönyvvel zárult. Az érdekes jegyzőkönyv a Kilényi-hagyatékban volt, míg nem 1940-ben, a Juhász-relikviák rendezésekor ki nem derült, hogy szórén-szálán elveszett.³ Egyesek, akik közel állottak a költőhöz, emlékeztek rá, hogy valaki kölcsönkérte és azóta sem jelentkezett vele. Kilényi Irma hasztalan nyomozott utána. Nemrégiben azonban rejtélyes módon újra fölbukkant: 1956-ban Rónay György tette közzé.⁴ Ebből megtudjuk, hogy a jegyzőkönyvet a Kass éttermében november 8-án, vasárnap délután 3-kor készítették. Jelen volt Hegedűs Gyula megbízottjaként Papp Gábor festőművész és Körmeny Kálmán színész, Juhász Gyula képviseletében pedig dr. Járossy Jenő ügyvéd és Rehorovszky Jenő újságíró. Hegedűs megbízottai elégtételt kértek „azon sértő megjegyzésért, mellyel Juhász Gyula úr 1914 november hetedikéről nyolcadikára virradó éjjel 1—2 óra között a 'Kass-Vigadó' Kis-Kass étteremben Hegedűs Gyula urat illette”. Mint kiderül, a sértő, mi több: lovagias ügyet provokáló megjegyzés ennyi volt: „Kosztolányi Dezső különb ember és különb művész, mint Ön.”

Juhász Gyula megbízottai a költő nevében kijelentették, hogy „a fenti megjegyzésért, amelyet ő felhevült állapotban mondhatott csupán; bocsánatot kérnek.” Hegedűs Gyula megbízottai ezt elégtételül elfogadták. „Ezzel az ügy a lovagiasság szabályainak megfelelően befejeztetett.” A jegyzőkönyvet, a közlő szerint, Rehorovszky Jenő írta.

Érdekessége még az ügynek, hogy korábban a színész (és drámaíró) Hegedűs Gyulát összetévesztették a Juhász Gyulánál is fiatalabb, író és újságíró Hegedűs Gyulával. Vér György idézett cikkében nem nevezi néven Juhász Gyula ellenfelét, csak azt mondja róla, hogy „ma is ismert kitűnő szereplője a magyar újság-irodalmi nyilvánosságnak”. Egy újságkivágás, mely a Kilényi-hagyatékban van, Az Est „Ma húsz éve...” című cikkeszkéjét tartalmazza.⁵ Ez egyebek között a következőket írja: „Hegedűs Gyula, aki ezen a napon szerződött le a Nemzeti Színházhoz, Juhász Gyulával, a Szegeden élő költővel összeszólalkozott. Hegedűs két megbízottja útján provokáltatta a költőt.” Ma már aligha nyomozható ki, mi volt e cikk húsz év előtti forrása, s hogyan jött létre a párnapos eltérés. Az érdekes az, hogy Kilényi Irma a lapszélre írta: „nem a színész Hegedűs volt!” A korabeli sajtó azonban a kortársak emlékeztével szemben is kétségtelenül azt bizonyítja, hogy Juhász Gyula egyetlen „lovagias ügyében” ellenfele a nagy magyar színész, Hegedűs Gyula volt.⁶

„Egy óra sarc”

Juhász Gyula egész életében a színház szerelmese volt! Ott van ez a szerelem legszebb verseiben, mégpedig nem csupán a színházi szonettekben, az Anna-versekben, de számos más költeményének utalásában, hasonlatkincsében is. Am azt már az irodalmi köztudat is alig tudja, hogy a költő színpadi műveket is írt. Még kisdíák, amikor első kísérleteit megírja: 11 éves, amikor Vásárhelyt, Kristó Lajos polgármester névnapján *A gonosz mostoha* című

² Hegedűs Gyula afférja. Délmagyarország 1914. nov. 10.

³ Eltűnt egy lovagias jegyzőkönyv... Délmagyarország 1940. jún. 14. — A Kilényi-hagyaték lapkivágására Kilényi Irma írta alá szerzőként Vér György nevét.

⁴ r. gy.: Egy régi lovagias ügy. Vigilia 1956. június. 336.

⁵ Az Est 1934. nov. 13.

⁶ Az ügy még ma élő tanúja, JÁROSSY JENŐ, akit levélben kérdeztem meg, a valósághoz híven emlékezett. Vö. BERNÁTH LÁSZLÓ: Vita a kis Kasban. Esti Hírlap 1958. febr. 29.

⁷ Vö. PÉTER LÁSZLÓ: Juhász Gyula és a színház. Szegedi Tükör 1954. okt. 28. — nov. 13. Itt idézünk a költő néhány vallomásától. 1907. okt. 18-án ezeket írja Rozsnyay Kálmánnak: „Drámámon dolgozom. Mindig ide tartottam. Tömörség: ez az én stílusom és művészetem eleje. Dráma: ez az én törekvésem utolsó szava.” (Napkelet 1937. júl. 1. 443.) Babitsnak írja 1908 novemberében: „Nagyon színházi ember lettem s úgy érzem, mint ilyen fogok élni és meghalni.” (OSZK Kézirattár.) Egy nemrég közölt prózai írásában így vall: „En mindig drámaírónak készültem...” (MAGYAR LÁSZLÓ, Film, Színház, Muzsika 1957. szept. 13.)

„verses tragédiája” színre kerül²; 14 éves, amikor — *Calipso* címmel írott s kéziratban ma is meglevő egyfölvonásos „zenedramáját” megírta.³ Első verseskötetével egyidejűleg született „tragikus idillje”, a dantei ihletésű *Paolo és Francesca* című egyfölvonásosa,⁴ majd Várad eleven színházi világa ösztönzi arra, hogy a könnyebb fajsúlyú műfajjal is kísérletezzék. Operettje, az *Atalanta sikere*⁵ után ott írja meg „szögedi idilljét”, a tömörkényi ízeket idéző „Szép csöndesen”⁶ is.

Számos dráma terve is foglalkoztatja: még máramaroszigeti tanár korában Arany Jánosról;⁷ a világháború utolsó esztendejében Zrinyiről;⁸ a húszas évek végén Martinovicsról akar színpadi művet írni.⁹

Petőfi alakját is fölidézi: a *Piltax-kávéház* 1920-ban jelent meg,¹⁰ míg az 1921-ben írott *Petőfi elmegy* c. egyfölvonásosát¹¹ erdélyi színpadra szánta, de előadásra soha nem került Verses drámája, a *Don Quixote halála* a legismertebb, mert ez megjelent prózai írásainak kis kötetében.¹² Állítólag elkészült egy Petőfi-dramája is.¹³

E drámái kísérletek természetesen nem igazi színpadi művek; még amelyek el is készültek és fön is maradtak, aligha alkalmasak színpadi bemutatásra. Inkább „könyvdramák”, amelyek egy nagy lírikus kezenyomat mutatják e természetétől olyannyira elűtő műfajban is.¹⁴

A kortársak emlékeztében maradt fön, hogy a költő *Egy óra sarc* címmel egyfölvonásos daljátékot írt, melyet a fővárosban be is mutattak. A kézirat azonban elveszett.

Az egykori színházi újságból megtudjuk, hogy a darabot a budapesti Apolló Színpad 1922. január 4-én mutatta be. A *Szeged* c. napilap munkatársa 1921 szilveszterén többek között Juhász Gyulától is megkérdi, mit kíván az újesztendőre. „Sok zsúfolt házzal szeretném kezdeni — hangzik a tréfás válasz — és egy sarokházzal végezni.” S magyarázatképpen hozzá teszi: „Januárban lesz egy darabom bemutatója egy pesti színpadon.”¹⁵

A *Színházi Élet* 1922. évi 2. és 3. számából rekonstruálhatjuk az egyfölvonásos daljáték mondanivalóját. Ez utóbbi a következőket mondja: „Kedves és tehetséges kis daljáték a gyöngye az Apolló Színpad januári műsorának. 'Egy óra sarc' a daljáték címe, Juhász Gyula és Losonczy Dezső a szerzői. A szín: Elzász, kis polgári szoba, sok csipke, függöny s könyvek is katonás sorban a polcokon és ripszgarbiturák vakító tisztaságban. Idő: Napoleon kora. A császár seregei törnek a városra s a parancsnok egy órai sarcot adott a katonáknak. Rémült

² PÉTER LÁSZLÓ: Juhász Gyula és Vásárhely. Vásárhelyi Szó. 1956. 3. sz. 28–31. Vö. PÁSZTOR JÓZSEF: Juhász Gyula. = Beszélő házak. Szerk. HATVANY LAJOS. Bp. 1957. 108–109.

³ A Kilenyi-féle gyűjteményben. Az egykori írás mellett a költő későbbi szövege: „Tizenégyéves koromban „alkottam” ezt az első librettót”. Mellette lila tintával a következő ajánlás: „A tizenkilencéves Vajda Mariannának ajánlja az egykori ifjú: Juhász Gyula. 1928. XI. 14”. (Vajda Marianna: Kilenyi Irma barátnőjének, Vajda Belánénak ma is élő leánya.)

⁴ Megjelent a Szeged 1924. dec. 25-i számában a következő Előszóval: „Ezt a kis drámai költeményt 1907-ben írtam Szegeden. Makó Lajos elfogadta előadásra, Fodor Ellával és Almássy Endrével a főszerepekben. Közben Makó Lajos meghalt, én Nagyváradra kerültem. A darab sohasem látott színpadot, de nekem ma is kedves emlék, az első szerelem színeivel és tüzeivel, hiszen akkor huszonegy éves voltam. A szerző.” Állítólag (vö. Délmagyarország 1939. nov. 5.) egyszer, az említett szereposztásban, mégis színre került volna.

⁵ Könyvomat sűgőpéldánya H. e. 5968. sz. alatt a szegedi Somogyi Könyvtárban; egy átdolgozott gépelt szöveggel, valamint eredeti partitúra a zeneszerző DEÉSY ALFRÉD birtokában. Bemutatta a nagyváradi Szigligeti Színház 1909. január 16-án, a debreceni színház 1909. április 1-én, a szegedi színház 1909. november 19-én és a soproni színház 1912. október 12-én.

⁶ Megjelent először a Független Magyarország 1909. máj. 30-i számában, majd füzetalakban Nagyváradon 1909-ben (az egyetlen példány, amelyről tudunk, Dutka Ákosé volt, jelenleg a szegedi múzeum irodalmi anyagában) és 1924-ben Szegeden, a Színházi Újság 1924. április 19-i számának mellékleteként. Bemutatta a nagyváradi Szigligeti Színház 1909. március 21-én, majd, a szegedi színház 1924. május 30-án és a makói színház 1924. szeptember 18-án. Szegeden megismételték „a kenyér nélkül maradt szegedi színészek estélyén”, 1925. szeptember 23-án.

⁷ Szeged és Vidéke 1907. aug. 20. Vö. DURKÓ MÁTYÁS: Oláh Gábor — Juhász Gyuláról. ItK. 1954: 229. — KISPÉTER ANDRÁS: Juhász Gyula. Bp. 1956. 60.

⁸ EÖRSI JÚLIA: Tiéd a sírig. Szeged 1957. 25., 83., 105. Vö. Zrinyi a költő. Pesti Napló 1918. aug. 25. — Zrinyi, a költő. Új Nemzedék 1918. okt. 19. (= Délmagyarország. 1918. okt. 27.) (J.): Zrinyi a költő. Délmagyarország 1920. máj. 4.

⁹ Szindarab — Martinovicsról. Juhász Gyula viszi színpadra a vértanú életét. Az Est 1928. dec. 18. Vö. KISPÉTER: i. m. 218. — NAGYMIRÁLY SÁNDOR: Fiatalkok még itt vagyok. Magyar Hírlap 1936. márc. 1.

¹⁰ Délmagyarország. 1920. ápr. 4.

¹¹ Kézirata EÖRSI JÚLIA birtokában volt. Ezt Juhász Gyulának az Új Élet 1922. dec. 20-i számában megjelent nyilatkozata szerint a Petőfi-centenárium alkalmából a nagyváradi színház számára írta a költő. Előadását az újsághírek szerint (szegedi Hétfői Rendkívüli Újság 1922. dec. 11. és PÓR TIBOR cikke, Szeged 1922. dec. 17.) a román cenzúra megtiltotta. Kiad am a Délmagyarország 1958. okt. 19-i számában és különnyomatban is.

¹² Délmagyarország 1925. dec. 25. Megírásának kelte: „Makó, 1924. szept. 22”. Megjelent a Holmi c. kötetben (1929) is. (149–160.)

¹³ Vö. EÖRSI: i. m. 143.

¹⁴ Ennyiben igaza van EÖRSINEK, amikor arról ír, hogy Juhász nem tudott drámát írni: i. m. 21. ¹⁵ Szeged 1922. jan. 1. Később ezt írta a költő: „Pesten egy verses színjátékot adtak tavaly egy hónapon keresztül az Apolló Színpadon és én egyetlen egyszer se láttam”. (A színház és csekélységem. Színházi Újság 1923. máj. 19.)

asszonyok, polgárok ijedeznek s egy cseléd azzal a hírrel jön, hogy magyar huszárok vágatnak a franciák előtt, nem is emberi a képük, egy szemük van és borzalmas szarvuk a homlokukon. Irtózatos a rémület a szobában, nem tudják, mit rejtse nek előbb a huszárok elől, a hajadon leányt-e vagy a dunsztosokat? De már nincs idő, a hajadonra csak egy selyemkendőt dobnak, hogy az alá bújjon s már betör a szobába az ellenség. Az ellenséget Fazekas Mihálynak hívják, Debrecenből került Napoleon huszárjai* közé, poeta, Csokonai Vitéz barátja, egy nagyszerű, rajongó magyar és fiatal, daliás, rózsaszínű forgó van a csákcáján és uniformisa ragyog a süjtásoktól. Körülnéz a kis szobában s először nem a kendő alá bújt leányt, hanem — a könyveket veszi észre. Amióta a csatateret járja, nem volt könyv a kezében. S a bibliothékában Shakespeare, Molière és — Istenem — Rousseau; csupa ismerős! Fazekas Mihály főhadnagy mit sarcolhatna itt mást, mint Rousseaut. A leány pedig a kendő alól csak nézi az „ellenséget”, aztán virágot dob rá, hogy észrevegye. Bájos szerelmi idill következik most, Fazekas elmeséli, honnan jött, s Amelie — ez a leány neye — már szívesen menne vele a szegény, árva, rongyos Tündérországba, ahol Csokonai Vitéz énekel a borról és a szerelemről. Elcsattan az első csók s elúti az óra a delet: az egy óra sarc letelt. S mit sarcolt Fazekas Mihály? Egy kötet Rousseaut s egy árva csókot. Mert a csóknak nem akad párja. Az öreg elzászi csak elzászinak adja a leányt, idegennek, magyarnak még akkor sem, ha az poeta. Amelie pedig mit tehet: meghajlik az apai szigor előtt. Vitéz Fazekas Mihály főhadnagy pedig hóna alá csapja a Rousseaut, összecsapja a sarkantyúját és megy tovább a világba.

És amíg a kisváros utcáin lángok csapnak fel és vér ömlik az ó-kutak mögül, míg eltiport leányok sikolya reng és csóktól, bortól, vértől részeg martalócok hurcolják a tábor felé az egy óra sarc gazdag zsákmányát, szeliden peng végig a járdán a debreceni költő sarkantyúja. Megy Fazekas Mihály, hóna alatt a zsákmánnyal: Rousseauval, ajkán Amelie csókjával. Megy a költő, megy, nagy utat tesz meg még a Ludas Matyiig.

Juhász Gyula nemes veretű versein cseng ez a történet s Losonczy Dezső muzsikája kíséri. A versekről és a muzikáról csak a legnagyobb elismeréssel s szinte meghatva lehet szólni, egyformán tehetséges mind a kettő. Kondor Ibolya és Ross Jenő játsszák a daljáték két főszerepét, a huszárt és a kis elzászi leányt. Nagyon kedvesek és tehetségesek, azt a hangulatot tudták adni, amit a költő és a zeneszerző álmódta.”

A cselekmény alapjául szolgáló történeti legenda első forrása valószínűleg Debrecen jeles historikusának a Fazekas Mihályt említő mondatához illesztett lapalji jegyzete, amely ennyit mond: „E jeles emberrel történt főhadnagy korában a következő eset: A francia háború folyásában 1813-dik évben egy francia városba bevonuló osztrák csapatnak szabad sarcolás engedélyeztetett. E csapatban szolgált Fazekas Mihály is. S ő bemegy egy úri házhoz, s annak igen jeles könyvtára szemébe tűnve, a könyvtárból kiszemel egy jeles könyvet, asztal mellé ül, s olvas a könyvből addig, míg eltelik a sarc ideje, s akkor a könyvet visszateszi a helyére, s meghajtva magát kifelé indul. E nemes lelkűségen elámulva a házi úr, erőnek erejével egy értékes zseborát tukmált Fazekasra emlékül.”¹⁶

Innen vette es színezte kissé ki a magyar anekdotakincs szorgos gyűjtőgetője, Tóth Béla,¹⁷ s valószínűleg innen került aztán be a történelmi és irodalomtörténeti köztudatba is. Említi Székfü Gyula,¹⁸ Birkás Géza Montaigne magyarországi népszerűségének egyik anekdotikus bizonyosságaként idézi azt a Surányi Miklóstól vett változatát, mely szerint a sarcoló magyar nemes Montaigne műveit emeli le a polcra.¹⁹ Laczkó Géza ugyanezt a témát még Juhász Gyula előtt *A sarc* címmel egyfölvonásos vígjátékká dolgozta föl. Az ő főszereplője gróf Bornemissza László huszárfőhadnagy, s a cselekmény 1744 nyarán, Nádasdy elzászi hadjárata során játszódik egy Rajna menti kisvárosban.²⁰

Nem tudjuk, Juhász Gyula ismerte-e Laczkó Géza vígjátékát. A jelenleg Amszterdamban élő Jobbágy Jenő még 1938. október 8-án Kilényi Irmához intézett levelében²¹ azt állította, hogy a költő az ő prózája alapján írta meg a verses színjátékot. Ezzel egybehangzóan, részletesebben a következőket írta szegedi ismerősehez, Schwáb Józsefnéhez 1956. augusztus 15-i levelében:²² „1920-ban és 21-ben 4—5 hónapot töltöttem Szegeden és a Corso kávéházban Móra Ferenc (többször írtam a Szegedi Naplóba) bemutatott Juhásznak. Meglehetősen összehatózóan, aminek következménye volt, hogy ha jól emlékszem, két 'történelmi miniatűr' novellámat... és a teljesen kész 'Egy óra sarc'-ot megmutattam — mint az szokás — a Mester-

* Ez nyilván a Színházi Élet cikkirójának tévedése, hiszen Fazekas a Napoleon ellen küzdő csa-
patban szolgált.

¹⁶ Szűcs István: Szabad királyi Debrecen város történelme. Debrecen. 1871. 3. k. 979.

¹⁷ Tóth Béla: A magyar anekdotakincs. Bp. é. n. 6. k. 101—102. A legújabb kiadásban: 1957. 95—96. Másik, gazdagabb változatát egy debreceni kéziratból közölte BARCSA János, Itk. 1906. 221—224. Vö. JÚLÓV VIKTOR: Fazekas Mihály. Bp. 1955. 55—57., 212.

¹⁸ Magyar történet. 5. k. 202.

¹⁹ EPhK. 1942. 292.

²⁰ Ny. 1914. augusztus—szeptember.

²¹ A Kilényi-féle gyűjteményben, a szegedi egyetem irodalomtörténeti intézetében.

²² Uo.

nek. A téma Fazekas Mihály kis kalandja volt egy elzászi városban a napoleoni háborúk idején. Juhásznak annyira tetszett, hogy a kéziratot elkérte: 'Mit szólna hozzá, ha átírnám a lírai részeket versebe?' Hihetetlen módon néhány nap alatt elkészült az átírással: nagyon keveset hagyott ki, de hozzá is tett kétségtelenül is — a magyar versdráma legszebb nyelvén! Fölvittem a kéziratot Rózsahegy Kálmánhoz, aki az időben mellékesen főrendező volt az Apollóban, megvette egy oly összegért, ami jelentett valamit (70 K-t fizettem ki Juhásznak) — de mire a darab néhány hónap múlva előadásra került, az infláció elette a pénz értékét jórésben. A kéziratot pedig sose láttam többé: egyszer-kétszer kértem Rózsahegyitől, ő Herczeg Jenőhöz utasított, aki igazgatóféle volt az Apollóban — kijelentette, hogy fogalma sincs, mi történt az eredeti kézirattal, illetve az én gépelt kézirattal. Juhászé *kézírás* volt ősmert gyöngybetűivel."

Főnmaradt a Kilenyi-gyűjteményben Zilagy Lajos 1922. június 13-án kelt levele, amelyből kitér, hogy — nyilván Juhász Gyula kérésére — utánajárt a darab honoráriumának. Kiderül, hogy az Apolló Szinpadtól 1000 Koronát küldetett a költőnek. „Itt megnéztem a szerződést — írja Zilagy —, Jobbágy Jenő összesen 3000 koronát vett fel és miután a darab negyvenszer ment, a még esedékes ezer koronát a te címre küldték. Ezeket a dolgokat Jobbágygal számold el.” (Egyébként ugyanebben a levelében Zilagy darabíráásra buzdítja Juhászt, valami pályázaton való részvételre, melyet augusztus elsejéig Heltai Jenőhöz kell beküldenie. „Ne felejtss el — írja Zilagy —, hogy ez a babér mellett igen tekintélyes pénzt is jelent és veled szemben ez a pályázat könnyen lehetne költői igazságszolgáltatás.”)

Jobbágy Jenő emlékezete tehát a 70 koronát illetően aligha helyes.

A kéziratnak nyoma veszett. Oláh Gábor 1926. nov. 23-án kelt lapjában elkérte Juhásztól, hogy Debrecenben előadassa. „Kedves Gyulám! Említetted, hogy van neked Fazekas Mihály úrról egy kis színdarabod. Nagyon kérek: légy szíves rögtön postára téve elküldeni címemre. Az iskolánk védő szentje Fazekas főhadnagy, jövő év februárjában tartunk emlékünnepet a nevére, akkor szeretném előadatni a darabodat.” Nem tudjuk, Juhász elküldte-e, s előadásra került-e Debrecenben. Ha igen, akkor bizonyára valahol ott lappang — vagy ott veszett el — a kézirat.

Egyszer fölroppt a hír, hogy a szegedi színigazgató, Tarnay Ernő megszerezte a kéziratot és Szegeden is előadja a darabot.²³ Ez aligha bizonyult igaznak. Kilenyi Irma, aki 1919 óta a költő önkéntes „titkára” volt, s ez időtől fogva gondosan gyűjtögette a Juhász Gyulától való és róla szóló dokumentumokat, kéziratokat, megőrizte volna. A költő halála után nagy szorgalommal kutatta az elveszett egyfölvonásost is. Levelezett, s újságíró barátai révén a sajtó útján is kerestette. Eleinte két darabnak hitte: kereste az *Egy óra sarcot*, és külön a Fazekasról szóló „bűbajos” egyfölvonásost;²⁴ később már tudták, hogy e kettő egy, s ezt keresték Wertheimer Elemér színigazgató padlásán, abban a harminc ládában, amely az Apolló-kabaré megszűnésekor került vétel útján a birtokába. A kutatást ösztönözte, hogy a zeneszerző, Losonczy Dezső operát akart írni az előkerülő Juhász-szövegre.²⁵ A nyomozás azonban mindmáig eredménytelen maradt. A költőnek ez az érdekes kis színpadi műve, úgy látszik, végképp ismeretlen marad előttünk.

Halálhíre az erdélyi lapokban

1922 szeptember első napjaiban az erdélyi magyar újságokban Juhász Gyula halálhíre terjedt el. „Elsőször természetesen — mondja az egyik kolozsvári lap, később, miután az álhírt már maga a költő megcáfolta¹ — a szenzációk után lihegő kolozsvári lapokban látott napvilágot a lesújtó hír, két nap múlva pedig a Szamostól kezdve a Brassói Lapokig Erdély valamennyi hírharsónája literszámra ontotta keserű gyászkönyveit, sőt egyik-másik setét bánatában csak odatartotta lapjait a váradi meg kolozsvári újságok alá, úgy, hogy a bús könnyek szóról-szóra átcsappantak egyik hasábról a másikra.”

A kolozsvári *5 Órai Újság* szeptember 1-i száma vezércikkében foglalkozik a költő halálhírével. Érdemes teljes terjedelmében idézni:²

²³ VÉR GYÖRGY: Vasárnapi konferansz. Délmagyarország 1928. dec. 16.

²⁴ A Reggel 1938. nov. 7.

²⁵ V[ÉR] GY[ÖRGY]: Juhász Gyula eltűnt színműve után nyomoznak egy pesti színigazgató padlásán. Az Est 1939. nov. 15.

¹ Cyrano: Juhász Gyula halála és föltámadása. Aki 200 leírt megölte költőtársát és egy kis cifra plágium. Gyilkos [Kolozsvár], 1922. szept. 19. — Az erdélyi magyar irodalomkutatók fóladata a cikk szerzőjének és a furcsanevű, kikalakú lap mivoltának fölkutatása. Az idézett közlemény a 19–20. lapokon található. (Mi a Kilenyi-gyűjteményben csak ezt a kitépett lapot ismerjük.)

² Cyrano az előbb idézett cikkben erről ennyit mond: „Az Ótórái Újságban a melegsírvú Ernő fekete bársony hangon dalolt gyászoló gyászalt költőtársa sírhantja felett...”

így hívják a nemes, tisztalelkű magyar költőt, akit Szegeden éhftífusszal a kórházba szállítottak. Úgy látszik, ezt az utolsó, mindennél nagyobb megaláztatást nem tudták elviselni beteg idegei: önkézzével vetett véget életének és e pillanatban már megróbbált lelke ott sír, gyón és vádol az Úr színe előtt.

Miután a megboldogult sem félkegyelmű politikus, sem szerencsés kezű tőzsdéjátékos nem volt, feltételezem rólad, hogy nem is hallottad a nevét. Feltételezem, hogy rosszalólag csóválod a fejedet, amikor a néked ismeretlen nevet megpillantod az újság fehér homlokán. És most nem is akarom felfedezni számodra Juhász Gyulát, a szegény halott költőt, egy sort sem idézek műveiből, amelyeket szíve vérével írt és nem akarom elmúlt életét felidézni egy kísérteties szeánszon, nem akarom most felidézni a halott költő emlékét, amikor már örökre elmúlt tőle a keserű pohár. Egész más céljaim vannak ezekkel a sorokkal: egy szót akarok csupán a föledbe sírni, mint az őszi szél sír a lombja-vesztett erdőknél, halkán és alázatos mosollyal szájamon egy szót akarok föledbe duruzsolni, oly csöndesen, mint a kályha lángja duruzsol téli esteiken, igen, akár akarod, akár nem, egy szót suttogok édesen a föledbe: éhftifusz.

Éhftifusznak hívják azt az irtózatos betegséget, amellyel a magyarság egyik legkiválóbb költőjének életét feldiszította. Ezt az ajándékot kapta az Istenből hivatott költő azoktól, akiknek kultúrájáért és szebb jövőjéért az utolsó csepp könnyét is versekbe sírta. Minden szenvedésekért élete delén megkapta végre a tragikus magyar honoráriumot: az éhftifuszt.

Hallod a csúf és dögletes zenét, amely ebből a szóból kiárad? Éhftifusz... Nem, én nem akarok szemrehányást tenni, csak föledbe akarok suttogni egy kicsit, magyar társadalom. A költő már nem tudja megköszönni a nagylelkű ajándékot, így hát én duruzsolom hálásan a föledbe: éhftifusz. Mindegy, hogy kinek adtad ezt, magyar társadalom: írónak, tudósnak, vagy szegény falusi néptanítónak. A nagylelkű ajándék mellett nem lehet közönyös arccal elhaladni, derék és tisztelt magyar társadalom, halld meg tehát, mit ajándékoztál szegény, beteg, bolond költődnek: éhftifuszt.

A másik kolozsvári napilap, a *Keleti Újság* ugyanaznap számában szintén nagy cikket közöl. „Aradról jelentik — kezdődik a *Hírek* rovat első közleménye³ — a megrendítő hírt, hogy Juhász Gyula, a költő, néhány nap előtt Szegeden meghalt. Részletes jelentések még nem érkeztek hozzánk. Aradon úgy tudják, öngyilkos lett. Más verzió szerint szívszélhűdés ölte meg.” Az *Aradi Hírlap* szeptember 3-i számában a Szegedről odaszármazott muzsikos, egykori osztálytársa, Csányi Mátyás írt nekrológot.⁴ Közös ifjúságuk emlékeinek földözése után Juhász költői sikereiről, s ugyanakkor szegénységéről szól. Jellemző emléket idéz föl a kommün napjaiból. „Juhász Gyula nagy fekete szemei felragyogtak” — mondja. „Istenem — idézi Juhász szavait — de jó lesz nekünk művészeknek. Mi csak alkotni, dolgozni fogunk, az állam megveszi műveinket, de nem a csúnya pénzért, hanem ad nekünk majd szép lakást, ellátást.” Ilyen naívu, romantikus módon képzelte el a gyermeklelkű költő a poétaságot a kommunista társadalomban. „A francia irodalomnak — mondja tovább a nekrológ — nagy bámulója volt, de legjobban rajongott az orosz irodalomért. Csendes lény, finom lelke elmélázott a nyugodt szláv költészet, volt valami rokonvonása Turgenyev, Puskin bizonyos felfogásával.”

A *Temesvári Hírlap* rövid híre ennyit mond: „Juhász Gyulának, a kiváló magyar költőnek halálhíre ma három oldalról is végleges megerősítést nyert. Feltűnő volt, hogy a budapesti sajtó mélyen hallgatott erről a magyar irodalmi veszteségről, egyetlen pesti orgánus sem írt nekrológot Juhászáról. Most arról jön hír, hogy a lapokban megjelent nekrológokat a budapesti T. osztály cenzúra-hivatala húzta ki, azzal az indokolással, hogy Juhász Gyula a kommunizmus idején a diktatúrát dicsőítő verseket írt. Tény, hogy Juhász Gyulát ezzel az indoklással mentették fel annak idején a szegedi tanári állásától is. De az is tény, hogy ez Juhász irodalmi értékelésén és költői fényezésén nem változtat semmit.”⁵

A *Pásztorútz*ben Reményik Sándor parentálta el röviden költő-társát és leközölte két régebbi versét (*Milyen volt, A rohatecki Máriánál*).⁶ Nekrológja elején is ez utóbbi verset

³ (1.): Juhász Gyula meghalt. *Keleti Újság* 1922. szept. 1. — A Kilenyi-gyűjteményben két példányban meglevő kivágat mindegyikére szerzőül Ligeti Ernő neve van ráírva. Az egyik példányt Dettré János, akkor a jugoszláviai Bács megyei Napló munkatársa, e szavakkal küldte meg a költőnek: „Az élő, sőt örökölő Juhász Gyulának küldöm mulatságul a halott költő dicséretit. Örök barátsággal D. János.” Lehet, hogy ez hívta föl a költő figyelmét erdélyi halálhírére, s ez készítette a levélbeli cáfolatra. — Érdekességként megemlíthetjük még, hogy ezt a közleményt szó szerint átvette a new yorki Szabadság című napilap 1922. szept. 21-i száma is!

⁴ Csányi Mátyás: Juhász Gyuláról. *Aradi Hírlap* 1922. szept. 3.

⁵ Juhász Gyula halálhíre a budapesti sajtóban. *Temesvári Hírlap*. (A kivágaton nincs föltüntetve a kelet. Nyilván 1922. szeptember 2. és 12. között.)

⁶ REMÉNYIK SÁNDOR: Juhász Gyula. *Pásztorútz* 1922. szept. 9. 289—293. — Versben is búcsúzott költő-társától: Halott poéta. Juhász Gyula halálakor. *Ellenzék* [Kolozsvár] 1922. szept. 3. — Utánközlésben: Szegedi Napló 1922. szept. 17.

idézi: ezt ismerte meg először Juhász Gyula költészetéből. Ennek hangulatát általánosítja Juhász emberi és költői karakterét. A Kilyéni-hagyaték őriz még egy kefelevonat-törödéket is, Pálffy Gyulácsy Irén *Emlékek Juhász Gyuláról* című írásának harmadik korrektúra-lapját, amely nyilván nem jelent már meg, mert közben befutott a hiteles cáfolat. Várad lap számára készült a cikk, kiténik utolsó mondataiból: „És talán ez a közömbös város is — melyet annyi vággyal, szeretettel emlegetett úntalan — megáll egy pillanatra a kopott gúnyáiból kilángoló költő emléke mellett, sőt lesznek, akik a Körös siető vizével halk, megesezt üzenetet küldenek a befogadó, ölet táro távoli nagyvíz elfeküdt lantosának.”

„Egy szó annyi, mint száz — mondja az álhír történetét leleplező, már idézett cikk? — elsírattuk, eltemettük Juhász mestert. A kávéházi törzsasztal körül is elhangzott egy-két vélemény, megkritizálták a halottat, a verseit, a bozontos szakállát, meg a társadalmat, amely nyomorultul hagyta elpusztulni a kórházi szalmazsákon. Senkinek sem jutott eszébe, hogy hátha nem is halt meg? Miért nem gondolt erre senki? Különös, csodálatos, hogy a szegény Juhász Gyuláról mindenki rögtön elhítte, hogy éhenhalt. Talán mert költő volt? Ez kétségtelenül valószínűvé teszi a kórházat, éhínséget és nyomorult halált. Meg aztán a szenzáció, esemény kellett a lapoknak is.”

Az álhír végül is átjutott a határon, s fülébe jutott a szegedi redakcióban dolgozó költőnek is. Szeptember 12-én közli az *Arad és Vidéke* magának a költőnek levelét, melyet ifj. Vas Gusztávhoz, az aradi Kölcsey Egyesület volt irodalmi és művészeti előadójához intézett. Íme:⁸

Ötödik Károly császár óta nagyon kevés ember érhetette meg a saját temetését. Ez valóban császári passzió és ilyesmire én, szegény magyar költő, igazán alig mertem gondolni valaha. Most, hogy Erdélyben olyan szépen, melegen és meghatóan elparentáltak, ahogy csak nálunk tudnak temetni, kénytelen vagyok kibújni a fényes koporsóból és alássan kérni számos jó emberemet, barátaimat és tisztelőimet, hogy azért az élőre ne haragudjanak, amiért a halottat olyan fejedelmi pompával és megindult lélekkel elsíratták. Most már a babona szerint igen sokáig fogok élni és alkalmatlankodni versben és prózában, talán még regényt is írok majd halálomról és feltámadásomról. Egy bizonyos: nem utolsó elégtétel, élve olvasni, hogy mit mondanak rólunk halottainkban. Élve látni, hogy micsoda irodalmi koporsóba skatulyázzák be az embert, a költőt. És hallani, hogy csakugyan érdekel nélküli, őszintén szeretnek, drága jó barátok és bajtársak, poeta szívek és művészlelkek. De már, hogy megesezt, nem adom ezt a halált holmi színpadi világhírért, amely drámacsináló mesterembereknek csengő aranyat jelent. Testvéri üdvözlését küldi minden jó embernek egy sokszor meghaló és mindig feltámadó költő és csak azt mondja mélyen meghatva a szeretettől, amely erősebb a halálnál, hogy a viszontlátásra.

Szeged, 1922. szeptember 8.

Juhász Gyula

Mostmár a lapok is visszakozót fújnak.⁹ Reményik Sándor a *Pásztortűz* következő számában „Nyílt levél Juhász Gyulához, az élőhöz” címmel ezt írja:¹⁰

Kedves Barátom, Poétatestvérem!

Engedd meg, hogy így szólítsalak, én, aki múlt számunkban elparentáltalak. Látod, olyan messze szakadtunk mi magyarok egymástól, hogy az őket holtakká lehet nyilvánítani, s a halottakat élőkké, mignem kiderül az igazság. Te élsz, adassék hálát érte Annak, aki sorsunkat intézi. Azt, hogy mi élünk-e még, sokszor nehéz eldönteni. De akarunk élni. Akarjuk halottan megérni a feltámadásunkat, ahogy Te megérted a halálot és temetésedet — élve. És ne haragudj Te a „fényes koporsóért”, „az irodalmi skatulyakoporsóért”, amit mi készítettünk Neked. Gondolj arra, hogy Te bölcsőt ácsoltál már önmagadnak, amelyet a végtelenség dallama, az „örök ütem” ringat s amelyben ringani fog poeta-lelkek elmúlhatatlanul, mindig újjászületve. A babérágat, amit küldtünk Neked, azért fogadd szívesen. Hidd el, olyan őszinte szeretettel küldjük az élő asztalára, mint amilyen szeretettel a vélt halott sírjára küldtük.

Fényeskedjék Neked még sokáig e hívságos földi világhosság!

Kolozsvár, 1922. szept. 14.

Melegen üdvözöl
Reményik Sándor

⁷ Gyilkos 1922. szept. 19.

⁸ A halottaiból feltámadó költő az „Arad és Vidéke”-hez. Arad és Vidéke 1912. szept. 12.

⁹ Pl. Temesvári Hírlap. 1922. szept. 14.

¹⁰ Pásztortűz 1922. szept. 16. 346.

Hogyan történt a „gyilkosság”? — kérdi a már többször idézett kolozsvári lap.¹¹ S a következőképpen felel rá :

„Megérkezett Kolozsvárra egy kedves és élénk fantáziájú ifjú újságíró, névszerint Cziffra Géza, akinek itt első dolga volt, hogy elfogyott a pénze. Aradról jött és városunkban mint előkelő idegen kollega, az összes sajtó törzsszabályoknál szívélyes fogadtatásra lelt. Elbeszélgettünk vele sok mindenről, kérdezősködtünk régi cimborákról és friss szencziókról. Eme utóbbi fejezetnél a kis öreg jobb kezével homlokára mutatott, baljával üres tárcájára csapott és megtört hangon kérdezte :

— Hallottátok már?

— Nem — felelte mindenki kórusban. — Mondja el gyorsan!

— Ám hallják — zokogta Géza, majd üveges szemmel meredve maga elé, kinyögte :

— Juhász Gyula meghalt!

Mindenki jegyezni kezdett, ám Cziffra mester elhallgatott és elmerengeni látzott. Hiába faggatták, volt neki annyi sütnivalója, hogy egy szót sem szólt — ingyen. Végül is megalkudott egyik lap munkatársával, aki föltelefonált a lap pénzügyi részortájához, ahonnan hamarosan megjött a válasz — kétszáz lejt oda lehet pottyantani az elsőségért.

És Géza leadta a szegedi kórház gyászos epizódját, a költőt a halálos ágy előtt — és után, intim epizódokat, megható kis nőanszokat és egyebeket, mi újságolvasó szem és szájnak ingere. A kétszáz lejekkel legott elutazott virágzó városunkból, ahol másnap holló szárnyra kapott a hír . . .”

Az újságíró-trükk sikerült. Érdekességén túl bizonyára hasznosként könyvelheti el az irodalomtörténet, hogy a nekrológok, majd a cáfolatok egyrészt fölhívták a közfigyelmet Erdélyben is, Magyarországon is a már-már elfelejtett, vidéki magányába zárkózott, az ellenforradalom elől a kis redakciókba húzódtott költőre, másrészt jóleső érzéssel, önbizalommal töltötték el őt, erőt adtak Juhász Gyulának a további költői munkálkodásra. Végül konkrét eredménye lett az álhirnek, hogy a költő ettől kezdve rendszeresen tartotta a kapcsolatot Reményik Sándorral, s versei ez időtől fogva rendszeresen megjelennek a *Pásztortűz* hasábjain. Gyakran emlegeti „föltámadását” a költő később is.¹²

Nyugdíj-ügye

Közkeletű megállapítás a Juhász-irodalomban, hogy a költőt 1917-ben nyugdíjazták, majd a forradalmak alatti szereplése miatt nyugdíját elveszítette.¹

Ez így nem felel meg a valóságnak. 1917-ben mindössze annyi történt, hogy a költő hat havi betegszabadságot kapott, melyet később meghosszabbítottak.² Az Eörsi Júliához írott levelei értékes adatokat nyújtanak erre vonatkozóan. Így 1918. jan. 9-én ezt írja : „Február elsején nekem feltétlenül nyugdíjba kell mennem, ha munkába nem állhatok. Ezen nem lehet változtatni és én, ma úgy érzem, hogy nem vagyok munkaképes.”³ Január 29-i leveléből megtudjuk, hogy további hat hónapi szabadságot kértek nevében, de még nem tudja, eredményes lesz-e?⁴ Március végén írott levelében panaszolja, hogy a kultuszminisztérium februártól beszüntette a fizetését, de nyugdíját sem ad.⁵

Nem tudni ma már jogilag milyen állapotnak felelt meg a költő ekkori helyzete : nem nyugdíjazták, de fizetését sem folyósították ; nyilván valami fizetéstelen szabadságolásnak minősítették hosszúra nyúlt gyógykezelésének időszakát. Június 10-i levelében azt írja Juhász Gyula, hogy 15-e előtt jelentkeznie kell Makón szolgálattételre, hogy a fizetését újra folyósítsák.⁶ Egyik keltezetlen, de nyilván ezt követő levelében azt írja, hogy augusztus 31-én mennie kell Makóra ;⁷ ebből kitűnik, hogy szándékában volt tovább tanítani, noha még nem gyógyult meg egészen, csakhogy el ne veszítse nyugdíj-igényét, illetőleg újból folyósíthatasságok illetményét.

¹¹ Gyilkos. 1922. szept. 19.

¹² Vö. JUHÁSZ GYULA : Örökség I. köt. 224.

¹ Vö. JUHÁSZ GYULA és TÓTI ÁRKAD VÁLÓZÁDOTT VERSEI. Bp. 1953. 21.

² CSÁSZTVAY ISTVÁN — PÉTER LÁSZLÓ : Juhász Gyula makói éve. ItK. 1955. 331.

³ EÖRSI JÚLIA : Tied a sírig. Emlékeim Juhász Gyuláról. Szeged. 1957. 77.

⁴ Uo. 76.

⁵ Uo. 80.

⁶ Uo. 105.

⁷ Uo. 106.

Állását még ekkor sem veszítette el: 1920. nov. 15-én több makói tanártársával egyetemben előléptették a VIII. fizetési osztályba.⁸ Fizetést azonban nem kapott ezután sem. A forradalmak után részint betegségének kiújulásától való félelmében, részint bizonyára politikai okokból (nyilván tartott az igazolásoktól is) nem tért vissza Makóra, s mostmár csak az volt a célja, hogy nyugdíj-jogosultságát elismerjék. Ezért nyújtotta be az alábbi kérvényt is.⁹

Nagyméltóságú Miniszter Úr
Kegyelmes Uram,

mély tisztelettel alulírott azon kérelemmel fordulok Nagyméltóságodhoz, hogy állami gimnáziumi tanárságom alatt eltöltött szolgálatom után a törvényben biztosított nyugdíjamban részesíteni, vagy, ha ez nem lehetséges, kegyelem útján az új nyugdíjtörvény szerint megillelhető nyugdíjat megadni kegyeskedjék. Kérelmem támogatására a következőket bátorkodom fölhozni:

1. Az 1911—12. tanévben a szakolcai kir. kath. főgimnáziumban mint okleveles helyettes tanár (A melléklet),

2. az 1912/13. tanévben január 1-ig mint helyettes, januártól 1912. dec.-ben kelt kinevezés alapján, mint rendes tanár működtem (B melléklet).

3. Az 1913. tanév végén Makóra helyeztek át (C melléklet).

4. Makón megszakítás nélkül az

1913/14

1914/15

1915/16

1916/17. tanévekben működtem s ez idő alatt betegség miatt egy ízben 3, másod-ízben 3 [elírás 6 helyett! — P. L.] havi betegesszabadságot kaptam. [Itt áthúzva még a következő szavak: „orvosi bizonyítványom alapján, felsőbb jóváhagyással.” — P. L.]

1917. januártól súlyos betegséggel szabadságra mentem, amely alatt 1917. márciustól 1917 november végéig a Moravcsik vezetése alatt álló budapesti egyetemi ideg- és elmekórtani klinika megfigyelőjében voltam ápolás alatt. Ez időtől kezdve törvényileg elrendelt gondnokság alatt állottam és állok jelenleg is és ez magyarázza, hogy az 1918/19. tanév első felére kért szabadság alkalmával az államorvosi felülvizsgálát nem jelentem meg, sőt gondnokom ennek fontosságát nem mérlegelve, ezt elmulasztotta s ez a körülmény a bona fides hiányát látszott föltüntetni. Bátorkodom még fölhozni, hogy az 1918 novemberi idők nem is voltak alkalmasak egy nem beszámítható állapotban lévő idegbeteg utazására.

5. Állami szolgálatom megkezdése előtt 5 évig mint okleveles h. világi tanár, és pedig

1906/7 a máramaroszigeti kegyesrendi és

1907/8

1908/9

1909/10

1910/11 a nagyváradi premontrei főgimnáziumnál működtem.

Ezeket a szolgálati éveket, amelyeket (miután addig az államnál elhelyezést nem találtam) kérem szintén beszámítani és így tulajdonképpen összesen 10 évet töltöttem a magyar pedagógia nyilvános szolgálatában.

6. Kérésemet azzal is bátorkodom támogatni, hogy jelenleg nem vagyok alkalmas rendszeres, időhöz kötött hivatali munka elvégzésére, irodalmi működésem pedig (lírai költészet) éppenséggel nem olyan természetű, amely a minimális megélhetést is biztosítaná.

7. Költői munkásságom magas erkölcsi elismerésül a szegedi Dugonics Társaság után a budapesti Petőfi Társaság is rendes tagjának választott.

8. Költői működésem nemzeti szempontból való jelentőségét legutóbb Pintér Jenő nagy irodalomtörténete is kiemelte és ez irányú működésem magasabb pedagógiai szempontból mintegy folytatása eddigi tanító munkámnak, amelyet főképpen a magyar végeken kifejtettem.

⁸ A VKM 115.302/1920. V. sz. rendelete Fülöp Béla, Magyar József, Tettamanti Béla, Juhász Gyula és Hencz Antal tanárokat a VIII. fizetési osztályba nevezte ki. A szegedi tankerületi főigazgatóság 1782/1920. sz. másolata Ertsey Péter birtokában.

⁹ Úr György birtokában. (Időközben a szegedi múzeumnak adományozta.)

9. Mindezeket összevéve bátorkodom ismételten kérni Nagyméltóságodat, hogy nyugdíjaztatásom ügyét, nem csupán a rideg paragrafusok szerint kegyeskedjék kedvezően elintézni és így életföntartásomhoz a legszükségesebb minimális nyugdíjat elrendelni méltóztatásuk.

Szeged, 1923. október 10.

Juhász Gyula
okl. középiskolai tanár
a Petőfi Társaság tagja

A nem minden megalkuvás nélkül megfogalmazott kérvény eredménytelen maradt. Pedig maga a költő is járt utána. Ebből az évből kelet nélkül fennmaradt levelében írta Eörsi Júliának: „Ma délután Telcs Edével kell találkoznom és a nyugdíjam ügyében a főigazgató-ságon lesz dolgom, végtelen sajnálom, hogy későn mehetek.”¹⁰ Sőt, decemberben a lelkes költő-tanítvány, József Attila is szaladgált illetékes helyeken Juhász Gyula nyugdíja ügyében. Valószínűleg nem tudott az október 10-i kérvényről, mert akkor Espersithez írott levelében nem kért volna hasonlót: „Megtudandó és nékem okmányokkal igazolandó — és erről Juhász Gyulának nem szólandó —, hogy ő, mármint Gyula Bátyám, meddig és mennyi ideig tanított, hol tanított utoljára és valami nyavalyás kis ok keresendő, amiért ő — tudomásom szerint — faképnél hagyta és szó nélkül az iskolát. Ha komoly az ok — hivatalos értelemben véve, mert néki komoly volt — annál jobb. Ha nincs erről okmány, akkor elég egyszerű elmondása is a dolgoknak. Ezt én akkor Táitossal¹¹ tudatom, és minthogy nékik a k.-minisztériummal nagyon jó összeköttetésük van, karácsonyra talán már megkaphatja a nyugdíját, esetleg visszamenőleg is. Azt hiszem, elég jól fog néki esni — karácsonyi ajándéknak. Szépen kérem aranyos János Bácsit, hogy mennél hamarabb intézze el ezeket, mert fontosak.”¹²

Az eredmény: Lippay György főigazgató 1924. januárjában a VKM 143.177/923. IX. sz. rendelete alapján közli Juhász Gyulával, hogy állása „lemondottnak tekintett”, tehát részére nyugdíjat nem engedélyeztek.¹³

Abból, hogy az 1920. nov. 15-i előléptetés kivonatos másolata 1926. okt. 13-án kelt, arra kell következtetnünk, hogy ez időben tett — ismét baráti unszólásra — újabb kísérletet Juhász Gyula nyugdíja elnyerésére. Mint a későbbi följegyzésből tudjuk¹⁴ most a szegedi egyetem néhány professzora, Tóth Károly, Menyhárt Gáspár és Buday Árpád ösztönözte a kérelem benyújtására a költőt, sőt ők maguk is memorandumot írtak a kultuszminiszternek, majd a költő vonakodása ellenére megszervezték Klebelsberg és Juhász Gyula találkozását is. Klebelsberg — a helyi jobboldali vezérférfiak nagy megbotránkozására — tüntető szívélyességgel szorongatta a szegedi Hági vendéglő fehérasztalánál a zavarba jött költő kezét. S 1928 végén valóban elkezdtek folyósítani Juhász Gyula csekélyke nyugdíját.¹⁵ Nem árt följegyezni az összeget sem: havi 39 pengőt s hozzá a lakbért,¹⁶ összesen 44 pengőt kapott a magyar államtól az akkor legnagyobb magyar költő!

S ezt sem sokáig élvezhette. Melankóliája — melyet súlyosbított a nyugdíj-folyósítás, majd még inkább az 1929 januárjában először megkapott 4000 pengős Baumgarten-díj miatti aggályoskodó lelkiismeretfurdalás — kevéssel utóbb kiszakította őt az irodalmi életből, élő halottá tette. A rokkant idegzetű költőn a kései jóvátétel már nem segíthetett.

Pörei

1924. szeptember 14-én a szegedi munkásság egyik napokkal azelőtti demonstrációja ellen tüntető nagygyűlést tartottak a szegedi fajvédők. Dobay Gyula, Balló István, Tóth Imre, Korom Mihály és Schmidt Ferenc helyi szélsőjobboldali korifeusok beszéltek, irredenta háborút és a destrukció elleni polgárháborút követelve. A gyűlésről a Szeged keddi, 16-i száma enyhén gúnyos beszámolót közölt, majd másnap, szerdán a névtelenül írott vezércikk külön is foglalkozott az itt elhangzottakkal. A Szeged, a liberális-demokrata ellenzék lapja, mely

¹⁰ EÖRSI: I. m. 112. l.

¹¹ A Táitos könyvkiadó (tulajdonosa FARKAS LÁSZLÓ literátus földbirtokos, az új magyar líra pártfogója) Juhász Gyula „Késő szüret” című kötetének (1918) kiadója volt; József Attila e leveléből kitetszően egy újabb, meg nem valósult Juhász-kötet kiadásával foglalkozott ez időben.

¹² Vö. PÉTER LÁSZLÓ: Espersit Já. os. Bp. 1955. 58.

¹³ Az erről szóló akta a szegedi múzeum irodalmi kiállításán látható; a keltezés napja olvashatatlan, mert a papír kiszakadt.

¹⁴ MAGYAR LÁSZLÓ: A költő és a miniszter. Klebelsberg Kunó és Juhász Gyula tanári nyugdíja. Délmagyarország 1936. máj. 31.

¹⁵ MAGYAR LÁSZLÓ: Juhász Gyula újesztendeje. Homokóra 1929. jan. 19.

¹⁶ Juhász Illésné levele Babits Mihályhoz 1929. okt. 3-án. (OSZK kézirattár, Babits-hagyaték.)

egyéb orgánum híján a szegedi munkásság szócsöve is volt, ebben az időben vezércikkírói között nem kisebb nevekkel dicsekedhetett, mint Móra Ferenc és Juhász Gyuláé.¹

Nem akarunk többé... címmel és kezdettel, mint utóbb kiderült, Juhász Gyula írt vezércikket a szegedi kurzuspolitikások hangoskodásáról. A cikk jól tükrözi Juhász világnézeti-politikai állásfoglalását, azt a kettősséget, amely általában jellemző volt minden akkori őszinte polgári-radikális és szociáldemokrata, humanista értelmiségi szemléletére. Egyfelől harcos és következő elutasítása a Horthy-féle préfasizta fehérterrornak, a magát keresztény-nemzeti jelszavakkal álcázó ultrareakciós osztályuralomnak, másfelől és ugyanekkor, a proletárdiktatúra keménységétől visszarettenő humanista csalódottsága. Ez az a szemlélet, amely egyformán ítélte el a „vörös terror” és a vagyonuk visszaszerzésére, osztályuralmuk restaurálására szövetkezett bosszúszomjas úri-tőkés tisztek „fehér” terrorját. Ez az azonosítás a pacifista és humanista polgári-radikális világnézet terminológiájában szükségszerűen vezetett oda, hogy „bolsevizmuson” csupán az átmenetileg szükségessé vált megtorló, államvédelmi intézkedéseket értették. Így értette ezt Juhász Gyula is, egyébként igen jellemzően, mert amikor használta is a kifejezést, az ellenforradalom ellen fordította fegyverül. „Nem akarunk többé bolsevizistát látni — mondotta a vasárnapi népgyűlés egyik szónoka. A nép ugyan nagyon hiányzott erről a gyűlésről, de hát a népek most más dolga van, minthogy szónoklatokat hallgasson... A nép ma munkaalkalmat keres és nem szavalatot, a nép ma elkeseredve látja, hogy a kurzus prófétái és apostolai milyen alaposan rászedték és megzsarolták, hogy minden kurzus-aprószentnek maga felé hajlik a keze, a nép nem szavakat akar, hanem kenyeret, nem ígéretet, mert attól már öt év óta fölkapott az álla, hanem cselekvést, a nép nem kíváncsi arra, hogy a levitizett kormánybiztos úrnak mi a véleménye az októberi forradalomról és a nyugati demokráciáról... Az ébredő urak, a berendelt és kivezényelt hallgatók gyér sorai előtt beszélhetnek, amit akarnak, az ő kongó frázisaiknak és üres szólamaiknak hitele ügyis régen elfogyott. Egy mondás nagyon tetszik nekünk, az, hogy 'nem akarunk többé bolsevizistát látni'. Hát igen helyes és akár tetszik, akár nem a népszerűtlen népvézérnek, mi nem akarunk többé fehér bolsevizistát se látni...”

Juhász Gyula vezércikke főként Dobay Gyula, a rövid néhány hónapig ellenforradalmi kormánybiztosságot betöltött helyi szélsőjobboldali vezér, a *Szegedi Új Nemzedék* főszerkesztője ellen irányult. Ez a jelentéktelen helyi zúgpolitikus, aki a háború idején a hadifogolyügyeket intézte Szegeden, s itt szerzett tapasztalatai alapján följogosítottan érezte magát, hogy *Nikoláj* címmel szindarabot írjon, s azt — mint a városi színügyi bizottság tagja — elő is adassa a szegedi városi színházzal, magára is értette a célzásokat, s bepörölte az ismeretlen cikkíró bécületsértést és rágalmozását.²

Dobay vádirata megtalálható a Kilenyi Irma által gyűjtögetett „Juhász Gyula Múzeum” anyagában, mely jelenleg a szegedi egyetem magyar irodalomtörténeti intézetében van. Az 1925. márc. 6-i érkezői bélyegzővel ellátott beadvány a szegedi királyi törvényszék vizsgálóbírájának szól, s miután bőségesen idéz az inkriminált cikkből, valamint pontokba szedve felsorolja a sérelmezett kitételeket, vádját így summázza:

„Miután terhelt Juhász Gyula beismerte, hogy a cikket ő írta, így ezen cikk tartalmaért sajtójogilag ő felelős, s miután azon védekezése, hogy ő ezen cikket közérdekből írta, mert a gyűlésen elhangzott beszédeket antidemokratikusnak tartotta és csak politikai véleményének adott kifejezést, a valóságnak meg nem felel, mert Szegeden éppen Juhász Gyula terhelt volt az, aki a forradalom előtt, mint a szegedi radikális pártnak egyik nagyon tevékeny tagja a Károlyi és szocialista párttal egyesülve tevékeny részt vett a Szegeden később bekövetkezett alkotmány-ellenes uralom előkészítésében, s azonkívül a jogellenes uralomban szerepet is vitt, tehát egyáltalában nincs hivatva arra, hogy erkölcsi leckét adjon azoknak, akik a nemzetet és annak jövőjét a radikális-ták, károlyisták és szocialisták uralmától féltik és ez ellen a nemzetet védekezésre hívják fel és mert a cikknek a hangja és kitétele annyira sértő és annyira hemzseg a rágalmozó tényállításoktól, hogy azt tárgyilagos kritikának elfogadni nem lehet, hanem nyilvánvalóan a közélet terén mindig a nemzet érdekében fellépő személyeket akarta megfélemlíteni és lehetetlenné tenni, úgy, miként azt a forradalom alatt általa fogalmazott és a népbiztos és társai által aláírt nyilatkozatában is tette.”

Első fokon 1925. május 26-án a szegedi törvényszék Pókay-tanácsa tárgyalta az ügyet. Ezen Juhász Gyula, ki természetesen vállalta a cikk szerzőségét, védő nélkül jelent meg. Az elnök, miután ismertette a vádat, először békülésre szólította föl a feleket. Dobay hajlandóan mutatkozott a „bocsánatra”, ha Juhász Gyula bocsánatot kér tőle. „Nem kérhetek bocsánatot — hangzott a költő válasza³ —, mert hiszen nem sértettem meg. Nem követtem el bűnt,

¹ Vö. PÉTER LÁSZLÓ: József Attila Szegeden. It. 1955. 120., 123—124.

² Dobayról vö. uo. 118.

³ „Kereszténységről és magyarságról ne oktasson ki a Nikoláj szerzője.” Délmagyarország 1925. máj. 27.

általánosan tudott dolgokat írtam meg." A kérdésre, hogy bűnösnek érzi-e magát, megisméltelte: „Nem vagyok bűnös, hitem és meggyőződéseim szerint igazat írtam. Én egész életemben a magyarság igazáért küzdöttem tollammal. Nem kívánom a valóság bizonyítását, mert én általánosan tudott dolgokról írtam. Nem lehet nekem elég erőm arra, hogy a kurzus ötesztendősbűneit idehozzam. Az pedig nem lehet sértés, ha levitézlett kormánybiztosnak nevezek valakit, amikor már régen nem kormánybiztos." Dobay — akinek legjobban a „levitézlett kormánybiztos”, „népszerűtlen népvészér” és „nyájatlan pásztor” kitételek fájtak — a *Délmagyarország* szerint „izgalomtól remegő, kiáltó hangon” mondta el vádbeszédét. A *Délmagyarország* ebből ezt idézi: „Ez az ember a szegedi demagógia vezére, ez az ember szétverette a magyarságot a Széchenyi téren, ez az ember Szegeden Munkásszínpadot létesített, ezt az embert kiutasították a városházáról hazafiatlan magatartásáért, ez az ember a csőcseléktől pénzt fogadott el, ez az ember a forradalom alatt vezetni merete a szegedi színházat, ez az ember, aki befurakodott a nemzetbe, ez írt rólam ilyen dolgokat!” Dobay lapja, a *Szegedi Új Nemzedék* még ezt is közli: „A vádlott a forradalmak alatt végtelen destrukciót fejtett ki. Ő szövegezte meg a Dettre-féle kiáltványt, mely első arculverése volt a szegedi polgárságnak. Forradalmi tevékenységét a magyar nemzeti renaissance után sem hagyta abba s a Szeged hasábjain folytatta a közélet destrualását s így éppen ő volt egyik legfőbb oka a Szeged betiltásának. És ezek az emberek akarnak itt erkölcsbírói szerepet vállalni puritán és szeplőtlen közéleti férfiak felett, akiket az elmúlt évek ilyen súlyosan kompromittáltak?”⁴

A vádak igen jellemzők: egy részük rágalom, másikuk egyenesen érdem. Nem tudjuk, mire céloz Dobay, mikor Juhászt azzal vádolja, hogy „szétverette a magyarságot a Széchenyi téren”; ha csak nem valamilyen ellenforradalmi kísérlet megghiúsítására 18—19-ben, de ehhez Juhász Gyulának aligha lehetett közvetlen köze, s ilyesmirel még az ellenforradalom szegedi krónikásai sem emlékeztek meg. Hogy munkásszínpadot létesített, vezette a szegedi színházat, a „csőcseléktől”, a szegedi munkásoktól — akkori élethivatása, az újságírás fejében, mint *A munka* dolgozótársa — pénzt kapott, hogy az ellenforradalmi tanárgyűlésen megvédte barátja, Hollós József becsületét, s ezért bántalmazták; hogy ő írta meg a második direktórium proklamációját, mely „a proletárdiktatúra diadalmas szellemében” történő városvezetést ígért Szeged népének 1919. március 28-án; hogy az ellenforradalom uralomrajutása után sem szűnt meg küzdeni a népjogokért, a munkásság oldalán a fehérterror ellen — mindez igaz, s ez Juhász Gyula el nem múló érdeme. Igen jellemző, hogy 1925-ben ezeket súlyosbító körülménynek szánta a rendszer egyik haszonélvezője.

Juhász Gyula válasza — ügyvéd híján: védőbeszéde — rövid volt. Megpróbálta tekintélyi érvekkel elhallgattatni Dobayt: Herczeg Ferenc és Pekár Gyulára hivatkozva, saját tábora vezető irodalmi reprezentánsainak súlyával elnémitani a vádaskodót. „Az a szerény megjegyzésem volna csupán — úgymond —, hogy kereszténységről és magyarságról engem ne oktasson ki a „Nikoláj” szerzője; engem a Petőfi Társaságban igazolt az Ocskay brigadéros költője és a Danton szerzője is.” „Élég sajnós” — vágta rá Dobay.

Hosszas tanácskozás után a bíróság ítéletében bűnösnek mondta ki Juhászt rágalmazás vétségében és ezért 30 napi fogházra átváltoztatható három millió korona pénzbüntetésre, 900.000 korona ügyvédi költség megtérítésére és az ítéletnek a *Szegedi Új Nemzedékben* való közzétételére ítélte. A bíróság elismerte Dobay panaszát, mondván, hogy a cikk állításai „alkalmasak arra, hogy őt közmegejtésnek tegyék ki, sőt meggyalázzák.”⁵

Miután mindkét fél föllebezett, az ügy ugyanaz év augusztus 26-án került a királyi tábla Muntyán-tanácsa elé. Itt Dobay újból előhozta Juhász forradalmi szereplését. „Ha hibát követtem el — mondotta — az akkor történt, amikor nem indítottam eljárást a vádlott bolsevista üzelmei miatt.” Aztán még ezeket mondotta: „A vádlottal két ízben találkoztam. Először, mikor domaszéki tanyámon vendégszeretetemet élvezte. Ott, ahol magyar ember a házigazda, nem történhetett olyan dolog, amely a vendéget megsértse. A másik alkalommal a bolsevizmusban bűnösök névsorának összeállításánál találkoztam Juhász Gyula nevével, aki akkor a radikális párt alelnöke volt, majd a Dettre népbiztos (tulajdonképpen kormánybiztos! — P. L.) ellen indított fegyelmi eljárás során igazolódott be róla, hogy ő szövegezte a hírhedt Dettre-féle kiáltványt. Később a szegedi Városi Színház szocializáló népbiztosa (? — Dobaynak mindenki népbiztos volt, aki csak szerepet játszott 19-ben! — P. L.) akart lenni és ebben a franciák akadályozták meg. Én a költő embert mindig becsültem; azt hittem, ez csak elbicsaklás volt és Juhász Gyulát futni hagytam, aminthogy egész kormánybiztos, ságom alatt Szegeden egyetlenegy embernek a hajaszála sem görbült meg.”⁶

⁴ Juhász Gyula a vádlottak padján. *Szegedi Új Nemzedék* 1925. máj. 27.

⁵ Az ítéletet a két lap közleményeiből összegeztük.

⁶ „Az ország első költője” a kir. tábla előtt. *Szegedi Új Nemzedék* 1925. aug. 27.

A Délmagyarország szerint még így tajtékzott: „Ez az ember nem érdemel kíméletet!... hitvány, nyomorult pénzért írt.”⁷

Burger Béla védőügyvéd kijelentette: „Magyarország legnagyobb lírai költője áll a bíróság előtt.” Ez az adott időpontban valóban így volt; Ady halála után, a tanítvány, József Attila 1929-es országos visszhangja előtt, a legnagyobb költőtárs, Babits meghasonlása és megtorpanása idején, a 20-as években valóban Juhász Gyula a magyar költészet legnagyobbja. Nem véletlenül tartotta így József Attila is.⁸

A Szegedi Új Nemzedék gúnyolódva írta: „A hallgatóság csendes derűje kísérte a védőnek kétségtelenül merész találékonyságát, amikor a 'levitézlett' kifejezés tartalmának grammatikai és logikai kifejtésére a vádlott konzseniális munkatársát, Móra Ferencet ajánlotta szakértőül.”⁹

Juhász Gyula szavaiból ennyit őrzött meg az egykorú sajtóbeszámoló: „Azt már régen tudtam, hogy a *Nikoláj* szerzője nem tud írni, de hogy olvasni sem... Magyar költő vagyok, tudok úgy magyarul, mint Dobay, tudom, hogy mit jelent, amit írok.” Jellemző, hogy ezt a gúnyolódó *Új Nemzedék* a következőképpen torzította el: „Az ügyfelek vitáját a *favor defensionis* elv alapján maga a vádlott zárta le ezzel a bűbájos szerénységre valló kifakadással: „Felmentésemet kérem, mert én Magyarország első költője vagyok és Szabó Dezső a barátom!”

A tábla végül is az iratokat alaki okok miatt visszaküldte a törvényszékhez, hogy a sajtótörvény 40. §-a értelmében az elsőfokú ítéletet az összes perorvoslatra jogosult érdekeltekkel közöljék. Miután ez megtörtént, a tábla 1926. április 27—28-án újból tárgyalta az ügyet. Dobay megismételte régi vádjait, s hogy Juhászt diszkvalifikálja, elmondotta, hogy a költőről először akkor hallott, amikor 1918 október végén úgy volt, hogy Károly király Szegedre látogat, s ekkor Juhász *Királyhymnuszt* írt tiszteletére. Juhász szellemes humorral így válaszolt erre: „Valóban írtam *Királyhymnuszt* az októberi forradalom előtt, de ezt szeretetig sógorom, Könyg Péter kérésére és zenéjére szerettem és ez így nem annyira *Királyhymnuszt* volt, mint inkább *Könighymnuszt*.” Általános derűtséget keltve ezzel, nyugodtan visszaült a vádlottak székére.¹⁰

A tábla ítélete megváltoztatta a törvényszékét: fölmentette a költőt. Az ítélet kimutatta, hogy a cikk tartalma általában nem Dobayra vonatkozik, csupán az inkriminált bekezdések („levitézlett kormánybiztos” stb.), ezek azonban nem merítik ki a rágalmasz vagy becületsértés tényálladékát. „A közéleti szereplő — mondotta Kovács Rókus ítélőtáblai elnök — túrni tartozik a jogos kritikát.”¹¹

Újabb fél esztendő elteltével a Kúria is helybenhagyta a szegedi tábla fölmentő ítéletét.¹² Jellemző, hogy erről már nem számolt be olvasóinak a Szegedi Új Nemzedék!

A pör nem lenne jelentős, irodalomtörténeti értékű esemény, ha nem lenne kulcsa néhány igen értékes Juhász-mű megértésének. Versről, melyben e hajsza tükröződik, csak egyről tudunk, (*Imádság a gyűlölködőkért*). Juhász életművének egy sajátos műfaja, az aforizma létrejöttében éppen ez a pör volt a közvetlen kiváltó ok. Vulgáris szemlélet lenne műfajok születését közvetlen életrajzi, politikai eseményekkel magyarázni, s nem is azt állítjuk, hogy e pör nélkül Juhász talán soha nem írt volna a *Szakállszárító* rovatba illő, *Holmi* címmel is ellátott apró elmés mondasókat, csattanós és éles gondolatforgácsokat. De hogy éppen ekkor az 1925. május 17-én újra induló *Délmagyarország* hasábjain jelent meg az első „szakállszárító”, ez éppúgy jellemző, mint ahogyan azt sem lehet véletlennek tartanunk, hogy a régebben is megvolt szatíra-író készsége 1919 nyarán, az ellenforradalom első hónapjaiban realizálódott művekben: karcolatokban, a „Gyalu” álnév alatt írott politikai szatíráiban.

Sőt tovább kell mennünk. Első aforizmáinak jó részét *közvetlenül* a pör s Dobay hitványsága „ihlette”, ha lehet így mondani. „A hülye azt mondja a lángésznek: bolond.” „A tehetőségtelen emberek rossz emberek. Személyes sértést látnak minden talentóban és halálos ellenséget minden zseniben.” „Minden méltóságomtól megfoszthatnak, de emberi méltóságomtól nem.” „Légy szerény! — mondja a katángkórú az ibolyának.” S így tovább, lehetne folytatni még az e hetekben megjelent aforizmák felsorolását.¹³ S ekkor jelent meg az a velősmondása is, melyre „ellen-aforizmákkal” válaszolt a jobboldal lapja. „Az édesapám távirász volt. Én is az vagyok. Jeleket küldök a világba. Kár, hogy kevesen fogják föl őket.” A Szegedi

⁷ Az ítélőtábla alaki okokból elnapolta a Juhász Gyula—Dobay-ügy tárgyalását. Délmagyarország 1925. aug. 27.

⁸ Vö. GALAMB ÖDÖN: Makói évek. József Attila élete nyomában. I. Bp. 1941. 20.

⁹ Vö. 6. jegyz.

¹⁰ A Tábla szerdán délután hirdeti ki az ítéletet Juhász Gyula sajtópörében. Délmagyarország 1926. ápr. 28. Vö. Szegedi Új Nemzedék 1926. ápr. 28.

¹¹ Felmentették Juhász Gyulát. Délmagyarország 1926. ápr. 29.

¹² A Kúria jogerősen felmentette Juhász Gyulát Dobay Gyula vádjával szemben. Délmagyarország 1926. okt. 14.

¹³ Vö. JUHÁSZ GYULA: Örökség, 2. köt. 209—217.

Új Nemzedék „Figyelő” című rovata néhány nappal később „Akinek nem inge, ne vegye magára” mottóval erre válaszol: „Ha némely keresztény író világba küldött jeleit lefotografálnánk, a lemez ötágú csillaggal lenne tele.”¹⁴ De Juhász Gyuláról és Juhász Gyulának szól a többi „aforizma” is. Bármennyire is ízléstelen, látnunk kell, mert így kapunk teljes képet arról, hogy milyen „közegellenállás” közepette élt és alkotott Juhász Gyula a 20-as évek közepén az ellenforradalmi Szegeden.

„Vannak írók — kezdi a névtelen szélsőjobboldali gúnyolódó — akik inkább koplálnak és ing nélkül járnak, de vörös inget nem vesznek fel. Vannak olyanok is, kik ingeik színét a politikai divat szerint változtatják, de olyan kevés van, ki Pesten fehér, vidéken pedig rózsaszínű ingben jár.” Ez célzás arra, hogy Juhász Gyula a Petőfi Társaság tagja, a *Magyarság* munkatársa, ugyanakkor Szegeden az ellenzéki *Délmagyarország* cikkírója. Még ocsmányabb a következő, mely a költőnek a szegedi zsidó értelmiséggel, progresszív polgársággal való soha meg nem tagadott barátságát próbálja bemocskolni: „Hebron rózsája szívesen fogadja a magyar kertész udvarlását — még ha nem is nagyon délcég legény — juttat is neki néhánha egy-egy hervadt szirmot, de juhász kutya nem lesz érte.” Nincs közvetlen összefüggése a költő életművével, de igen jellemző, hogy ezek között az aforizmák között tartották szükségesnek az *Új Nemzedék* tollnokai kifejeíteni a szerintük való szocializmus „elveit”: „A kommunista azt mondja: osszuk fel a munkát és a vagyont. A vagyon legyen a miénk, a munka a burzsujé.” A következő ismét közvetlenül a költőnek szól: „Sokan az örültséget összetévesztik az ihlettel, hiúságukat a szerénységgel, a jogos kritikát az üldözési mániával.” Durva és izetlen a következő is: „A 19-ik század juhásza elkeseredésében a számar fejére ütött. A huszadik századé sem tesz egyebet akkor, midőn önmagát kólintja föbe.” Célzás a Petőfi Társaság igazolására: „Haynaut egy nagy magyar város díszpolgárrá választotta, de ezért a díszpolgár hazafiságát a nemzet mégsem igazolta.” „Akik egyformán lakmároztak a radikálisok sóletjéből és a kommunisták gyanús eredetű libapecsényéjéből, szarítás előtt jól mossák meg szakállukat, mert könnyen elárulhatja az előző menűt a szakáll kellemetlen szaga.” Ezt követte a főntebb már idézett aforizma az ötágú csillagról, majd ez, mely az ellenforradalmi rendszert akarja a magyarságot „fölkelő napjának” beállítani: „Sokan, akik hiába várják a felkelő nap ragyogó sugarait, a fajuktól idegen sötét légkörben észre sem veszik, hogy e nap már régen süt is.” Arra egyébként jól ráhibázott az aforizma-író, hogy Juhász ekkori költészetének egyik leggyakoribb motívuma a fölkelő nap, a magyar hajnal várása. Végül az utolsó: „Egy költő emlékkönyvébe. Magyar író egyszerre két ellentétes világnézetet nem szolgálhat, mert hazájának ezzel nem használ, önmagát pedig felőrli. A választás sürgős, mert periculum in mora.”

Az őszi táblai tárgyalás is megtermette írói gyümölcsét. Néhány nappal a Dobay-féle rágalmak elhangzása után jelent meg Juhász Gyula prózai írásainak egyik legmeggrázóbb erejű darabja, a 19-es *Gorkij üzenete* mellett a költő prózájának legírtaibb, legnagyobb terméke: *Perelj, Uram, perelj*.¹⁵ „Egy nagy bűnöm van, hogy Petőfi eljövendő országáról álmodom; hogy szeretem a magyar dolgozókat, hogy szolidaritást vállaltam a munkássággal és a szolidaritást állottam is azóta mindig, az üldözés és szenvedés, a megalázás és bántalmazás napjaiban is. „Futni hagyta” és én nem futottam, hanem tovább hirdetem igazamat. És hirtetni fogom, amíg élek!”

*

Juhász Gyula másik sajtópöréről kevesebbet tudunk, s alig is volt hatással írói-költői munkásságára. Újságírotársa, Vér György egy cikkében¹⁶ néhány leleplező dokumentumot közölt a szegedi ébredők vezérének, dr. Szécsényi István ügyvédnek múltjából. Az ügyvéd öccse, Szécsényi Lajos járásbírósi díjok ezért a cikk megjelenése napján kileste és megtámadta a védtelen újságírot. Az inzultusról a *Délmagyarország* következő számában Juhász Gyula és Magyar László közös cikkben számolt be:¹⁷ a cikk általános, elmékedő, elvi részét a költő írta, az eset részletesebb leírása társa tollából való. Másnap még külön vezércikkben is foglalkoztak az „orgoványi stílusú” esettel.¹⁸ A tárgyalás egy év múlva történt, s ezen Szécsényi István, öccse képviselőtében, jellemzően ilyeneket mondott: „Szécsényi Lajos

¹⁴ Figyelő. Szegedi Új Nemzedék 1925. jún. 7.

¹⁵ Délmagyarország 1925. szept. 1. Vö. a 13. sz. jegyzetben idézett válogatásban teljes terjedelmében közölt szöveggel.

¹⁶ VÉR GYÖRGY: A szegedi ébredők elnöke és Piroskák lelkes védője: a zentai Károlyi-párt jegyzője. Két dokumentum az ébredő vezér portréjához. Aki szerbgyüleletről szónokol és esküdni akar a szerb államnak. Délmagyarország 1926. ápr. 4.

¹⁷ Orvul megtámadták és inzultáltak a Délmagyarország munkatársát. Délmagyarország 1926. ápr. 7.

¹⁸ Az újságírás szabadsága. Délmagyarország 1926. ápr. 8.

van olyan ember, hogy nem támad rá senkire sem orvul, sőt ha Vér Györgyéknek úgy tetszik, a Szécsényi téren még fényes nappal is megpofozza őket.¹⁹

A tárgyalást akkor elnapolták, s a folytatásról nem írtak a lapok. Mindenesetre jellemző, hogy Juhász Gyula minden igaz ügy mellett ott állott, a brutalitás és terror, a sajtószabadság eltiprása ellen mindig fölemelte szavát.²⁰

Babits ismeretlen levele

Gellért Oszkár *Kortársaim* c. könyvében (Bp. 1954. 296.) közli Juhász Gyulának a *Nyugat* szerkesztőségéhez írott 1926. június 18-án kelt levelezőlapja szövegét:

A Nyugat tek. Szerkesztőségének.

Szíveskedjenek Szűzek című kis regényemet, amelyet 1925 szeptemberében személyesen adtam át és amelyet most értékesíteni óhajtok, valamint az ugyancsak személyesen átadott Forradalmi naptár c. szonett-ciklusomat utánvéttel alábbi pontos címre rövidesen elküldeni.

A régi barátság jogán:
Juhász Gyula
Szeged, Ipar-u. 13.

Gellért Oszkár hozzát teszi: „Azonnal telefonáltam Babitsnak, hogy juttassa el a *Nyugat* szerkesztőségébe a Juhász Gyula visszakért kézíratait. Azt felelte, hogy ő küldi majd el azokat.”

Egyidejűleg Osvát Ernő és Gellért Oszkár válaszolt is Juhász Gyulának. Levelüket a Kilenyi-gyűjtemény őrzi:

Budapest, 1926. VI/15.

Igen tisztelt Uram!

Szűzek c. kis regényét és Forradalmi naptár c. szonettciklusát annak idején Babits Mihály úrnak adtuk át. Ő ezidőszelint Esztergomban tartózkodik. Ma írtunk neki, hogy a kéziratokat sürgősen juttassa hozzánk, hogy azokat megküldhessük Önnek. Szíves türelmét addig is kérjük.

Igaz tisztelettel
Osvát Ernő Gellért Oszkár

A véletlen kezünkbe adta az eset folytatását, Babitsnak Juhász Gyulához írott válaszlevelét, amely igen tanulságos mindkét költő megismerése szempontjából. Az írógéppel írt, sajtókezüleg aláírt levelet Ertsey Péter őrizte meg, az ő szívességéből közölhetem. (Időközben az eredeti kéziratot a szegedi múzeumnak adta.)

Kedves Barátom,

szánom-bánom bűnömöt. A kéziratok, melyeket a Nyugattól reklamáltál, nálam voltak, budapesti lakásomon. Minthogy már hónapok óta nem voltam Pesten, mind-éddig nem tudtam őket hozzád juttatni. Tegnap végre kiszakítottam magamat munkámból és fölrandultam különböző ügyekben, melyek közt nem utolsó sorban a te kézírataid ügye is szerepelt. Magamhoz vettem őket és sietek mellékelve elküldeni.

A kéziratokat Gellért és Osvát küldték el nekem annakidején, mert az volt az érzésük, hogy a te érdekedben jobb ha ezek nem jönnek le a Nyugatban. Őszintén bevallom, hogy ezt a véleményt én is osztottam s nem mertem a felelősséget vállalni azért, hogy leközlésük érdekében exponáljam magamat. Ez főleg vonatkozik a novellára, melynek megjelenése félek, hogy neked inkább kellemetlenséget, mint örömet okozott volna. Bizonytal tudod, hogy darázsfszékbe nyúltál ebben az írásodban,

¹⁹ „Ez aztán igazán orgoványi stílus.” Szécsényi Lajos pöre Juhász Gyula és Magyar László ellen Délmagyarország 1927. máj. 6. Vö. Egy húsvéti pofozkodás krónikásai a bíróság előtt. Szegedi Új Nemzedék 1927. máj. 6. Az idézet az utóbbi cikkből!

²⁰ Minden bizonnyal Dobay és a szegedi fajvédek toborozták azt a kétszáz aláíró, akik a Magyarság szerkesztőségénél tiltakoztak Juhász Gyulának a lapban való szerepeltetése ellen, fenyegetvén a lapot, hogy lemondják előfizetésüket, ha a „vörös” költő ezután is ír bele. Vö. Szerkesztői üzenet. „Munkás” Magyarság 1926. júl. 18. — Juhász Gyula 200 fajmagyar szegedi olvasója és egy tanulságos szerkesztői üzenet. Hétfői Rendkívüli Újság [Szeged] 1926. júl. 26.

s talán nem eléggé vértezett kezekkel. A téma a mai időkben kétszeresen kényes s a Nyugatban háromszorosan az. Hidd el, én tisztelem bátorságodat s hiszem, hogy hamarosan eljön e bátorság ideje: de épazért nem éri meg a kockázatot sem részedről, sem a Nyugat részéről, amit ma még jelentene . . .

Hasonló aggodalom szólhat — talán valamivel kisebb mértékben — a versciklus ellen. Mindezt összevéve, mondom, én nem mertem vállalni a felelősséget, s kértem Gellértet és Osvátot, tegyenek a saját belátásuk szerint. Hozzájárult megfontolásunkhoz az a körülmény is, — de ezt már csak neked magadnak mondom így négy szemközt — hogy érzésem szerint e művek nem is állnak műveid rangsorában a legelső helyen, s nagyon sajnáltam volna, hogy mikor oly gyönyörű dolgokat írsz máshova, épen a Nyugatban ne természet legjavával szerepelj. (Legjobban tetszett nekem a szonett-ciklus első darabja. Egyébiránt kíváncsi volnék, ismered-e Carducci *Ça ira* című szonett-ciklusát, mely nagyon rokon a tieddel, s bizonyára nagyon érdekelne.)

Ugye nem veszed rossz néven őszinteségemet? Azt hallom, hogy a szóbanforgó dolgokat másutt valahol akarod közölni. Erről nem beszéllek le, mert azt gondolom, hogy mondanivalójuk másutt nem nyeri azt a hangsúlyt, mint a Nyugatban, s így kockázatuk is csekélyebb.

Hogy vagy egyébként? Szeretném, ha kapnék tőled pár sor írást, és mégjobban ha egyszer meglátogatnál itt esztergomi kulipintyómban. Milyen kedves lenne ez! szép napokat tölthetnénk itt! Talán meg lehetne csinálni. Érdemes ide kijönni: alig találhatsz a mai Magyarországon szebb helyet. Gondold rá magadat, de jó előre írd meg, hogy még értesithesselek.

Régi szeretettel öllelek. Bocsáss meg, hogy nem írok többet magamról, de jól tudod, hogy majdnem oly rossz levélíró vagyok, mint te s már ennyi is sok tőlem.

Esztergom, 1926. aug. 3.

Babits Mihály

Juhász Gyulának a *Nyugathoz* való kapcsolata, a *Nyugat* szerkesztői triumvirátusának munkamódszere, Babits óvatossága és esztétikai megfontolásai — mindezekre érdekes fényt vet az egymásbaillő két levél. Hiszen a szonettciklus — a *Forradalmi naptár*, s a prózai írás — melyet Juhász kisregénynek, Babits novellának mond — a *Szűzek*, minden bizonnyal a később *A tékozló fiú* címmel megjelent elbeszélés. Nem tudunk arról, hogy ez valahol megjelent volna a *Holmi* c. kötet előtt (1929); valószínű, hogy a megváltoztatott címmel, többi prózai írásai között kevésbé kihívónak tűnve közölte először az író. Hogy a régi cím ezt az írást jelenthette, arra nem csupán azért gondolunk, mert ilyen című verse is e témakörből való, hanem részint, mert más, ilyen című prózai írását nem ismerjük, részint pedig, mivel bizonnyal ennek a témája „nyúlt darázs-fészekbe”.

Tömörkény emlékéért

Mészöly Gedeon írta Tömörkény *darvadoz* szaváról szólva, hogy mikor a szegediek emléktáblával akarták megjelölni azt a kiskocsmát, melyet Tömörkény szívesen látogatott, Juhász Gyula azt javasolta szövegül: „Itt darvadozott Tömörkény István.”¹ Nem lett belőle semmi.

Érdemes egy pillantást vetni ezzel kapcsolatban Tömörkény emlékének megörökítésére. Terescsényi György írt először verset *Tömörkény csárdája* címmel,² bizonyára ez adta a gondolatot a tervhez. Pór Tibor riportot írt egy év múlva az „Irodalmi Tetőről” és a „Kopp-szanatóriumról”,³ Tömörkény darvadozásainak színhelyeiről. De ekkor még az író házáat sem jelölte tábla, előbb erre tett javaslatot Juhász Gyula:⁴

Itt élt, álmódozott és tért pihenőre Tömörkény;
Vándor, szent ez a hely, míg magyar él s hire száll!

¹ Mészöly Gedeon: Juhász Gyula darvadozása és Petőfi rónája. Acta Universitatis Szegediensis, Sectio Philologica. Nyelv és Irodalom. I. k. Szeged 1955. 11.

² Szegedi Napló 1921. ápr. 24.

³ p. i.: Csász. és kir. köztársaság, Szeged. Történelmi okmány az Irodalmi Tető alatt. Néhány fröccs a Kopp-szanatóriumban. Szeged 1922. jún. 4.

⁴ Hétfői Rendkívüli Újság 1922. júl. 24.

A disztichon mégsem került a később valóban fölállított táblára, s szövegét is csak az egykorú sajtótudósítás őrzi.

Két év múlva, 1924 őszén érdekes javaslatot kap Szeged városa. Hann János vendéglős kéri a vár-maradványban berendezett kioszk bérletét „Tömörkény-csárda” létesítése végett; halálából hajlandó elkészíttetni Papp József neves szegedi szobrászművésszel Tömörkény szobrát. A hírről tudósító újságíró hozzáteszi: „Így talán egy csárda mégiscsak szoborhoz juttatja Tömörkény István emlékét. Tagadhatatlan, hogy van ebben a históriában valami, ami nagyon rokon a magyarsággal és a magyarság kultúrájának könnyes vigasságával.”⁵

Újabb három év telt el, amikor a lakóház táblával való megjelölése ismét fölvetődik: Juhász Gyula új disztichont ír; alighanem ez volt az, amelyre Mészöly Gedeon emlékezett:⁶

Itt élt s darvadozott a magyar föld és a magyar nép
Hű és tisztaszívű íróművésze Tömörkény.

Ez sem került az emléktáblára.

⁵ Szeged 1924. okt. 31., nov. 1., 30.

⁶ Hétfői Rendkívüli Újság 1927. febr. 28.